

HISTORIA WSI GMINY WOLBROM W ZARYSIE

JACEK SYPIEŃ

2012

SPIS TREŚCI

Brzozówka.....	3
Budzyń.....	5
Chełm.....	5
Chrzastowice.....	7
Dłużec.....	9
Domaniewice.....	12
Gołaczewy.....	14
Jezówka.....	17
Kaliś.....	19
Kapiele Wielkie.....	20
Kąpiołki.....	22
Lgota Wielka.....	23
Lgota Wolbromska.....	24
Łobzów.....	27
Podlesice II	30
Poręba Dzierżna.....	31
Poręba Górna.....	34
Strzegowa.....	37
Sulisławice.....	38
Wierzchowisko.....	40
Zabagnie.....	42
Załęże.....	43
Zarzecze.....	45
Bibliografia	47

BRZozÓWKA

Po raz pierwszy nazwa wsi pojawia się w źródłach w 1400 roku, kiedy zostaje wymieniona, jako „Wola dicta Brzoszowca”, czyli „Wola zwana Brzozówką”.¹ Pierwsze obszerniejsze wzmianki historyczne na temat Brzozówki pochodzą z 1431 roku. O tym, że była to wieś rycerska świadczy datowana na ten rok wzmianka o tym, iż szlachcic Mikołaj lub inaczej Forstek z Tczycy wydzierżawia za 35 grzywien na 4 lata Mikołajowi Sistrzeńcowi, sołtysowi z Chliny część wsi Tczyca i całą Brzozówkę blisko Wolbromia. Mikołaj wyłączył dla siebie zagajniki dębowe w Brzozówce. W dokumencie z 1438 roku znajdujemy informacje, że z podziału dóbr między braćmi Andrzejem i Mściwojem z Wierzchowiska, Andrzejowi przypada część tej wsi poczynając od czterech kmieci Mściwoja, aż do dziedzictwa Brzozówki.

Zofia, córka właściciela Brzozówki, wspomnianego Forstka z Tczycy wyszła za mąż za Jana Balickiego z Balic. Ich córka, także Zofia przed 1480 roku posiadała dobra w Tczycy i Wierzchowisku. W składzie majątku nie jest wymieniona Brzozówka, która w tym czasie mogła być częścią wsi Wierzchowisko. W 1496 roku mieszcza krakowska Katarzyna Grabuszowa kupiła Wierzchowisko za 1000 florenów węgierskich od kilku właścicieli. W tym samym roku owi właściciele darowali Katarzynie dwór z rolami folwarku w Wierzchowisku.

Ponieważ w dokumentach z 1497 roku występuje Brzozówka pod miastem Żarnowcem w parafii Szreniawa, a wieś jest określona, jako własność pani Grabuszowej, co jest powtórzone w kolejnych dokumentach, wynika, że mimo błędnego opisu (pod miastem Żarnowiec), chodzi o właściwą Brzozówkę. Na początku XVI wieku Brzozówka trafiła w ręce szlachcica Krystyna Mnińskiego, właściciela Sieciechowic i Tczycy. W dokumencie z 1502 roku występuje Jan Ciemięga (Czyemyega) kmieć z Brzozówki, pierwszy wymieniony z imienia i nazwiska mieszkaniec wsi. Cztery lata później wspomniany Krystyn dziedzic Sieciechowic i Tczycy wyznaczył swojej żonie Małgorzacie, córce zmarłego mieszczanina lwowskiego Stana 2000 florenów węgierskich posagu i wiana na połowę dóbr w Sieciechowicach, Tczycy, Brzozówce i Minodze.²

¹ Rymut K. Nazwy miejscowe..., s. 27.

² Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu. Op.cit.

W XVII i XVIII wieku Brzozówka nadal była wsią szlachecką. W 1789 roku w Brzozówce było 11 domów, rok później 10, a w 1791 roku 10 domów i 60 mieszkańców (w tym 4 Żydów).³

Na początku XIX wieku, w 1827 roku w Brzozówce było 11 domów i 101 mieszkańców, a pod koniec XIX wieku już 29 domów i 186 mieszkańców. Obszar wsi obejmował 310 mórg dworskich i 172 morgi chłopskie. We wsi znajdował się folwark. Administracyjnie leżała na terenie gminy Rzeżuśnia, powiat miechowski, parafia Szreniawa. W 1872 roku górę na południowy zachód od wsi kupił Albert Heckman, kupiec z Berlina, który chciał eksploatować miejscowy kamień i po przeróbce sprzedawać go, jako kamień litograficzny. Niestety okazało się, że miejscowy kamień nie nadaje się do wykonywania litografii. Dlatego właściciel kamieniołomu i góry sprzedał nieruchomość Wilhelmowi Hermanowi Lehmanowi, który z miejscowego kamienia wybudował browar. Browar rozpoczął produkcję w 1878 roku, zatrudniał 8 osób, specjalizował się w produkcji piwa bawarskiego i porteru.⁴

Nazwa

Wieś, jako „Wola dicta Brzosowca” występuje w dokumentach z 1400 roku, następnie „Brozowka Vola” a jako „Brzosowka” w 1431 roku, a potem, „Brzorzowka” i „Brzezowka” (1748) oraz Brzozówka (1827). Nazwa wsi najprawdopodobniej jest zdrobnieniem nazwy „Brzozowa”. Pod taką oboczną nazwą występuje w źródłach wieś Wierzchowisko, którego część stanowiła przez pewien czas Brzozówka.⁵ Swoistą ciekawostką jest określenie „Wola” używane krótko w nazwie wsi. Otóż wyraz ten w staropolszczyźnie miał to samo znaczenie, co wolność. Dlatego ziemię pustą, oddaną osadnikom z uwolnieniem ich na pewną liczbę lat od wszelkich służb, powinności i czynszów dla dziedzica, nazywano „wola”. Od nazwy dóbr, w których wola została założona, otrzymała właściwą swą nazwę w formie przymiotnikowej, dlatego pojawia się „Wola dicta Brzosowca” a potem „Brozowka Vola”.⁶

³ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. Kiryk, Kołodziejczyk, T I, s. 136

⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, op.cit. T I, s 425,426

⁵ Rymut K. Nazwy miejscowe..., s. 27.

⁶ Zygmunt Gloger, Encyklopedia Staropolska Ilustrowana, Warszawa 1900, T. 4, s. 463.

BUDZYŃ

Pierwsze informacje o Budzynie (Budzynie) pochodzą z 1690 roku. Jeszcze w XVIII wieku Budzyń był folwarkiem szlacheckim.⁷ W dokumentach z 1787 roku występuje, jako osobna wieś. W 1827 roku było tu 14 domów i 83 mieszkańców, a pod koniec XIX wieku 18 domów i 165 mieszkańców. Wieś i folwark Budzyń znajdowały się w gminie Rzeżusnia w powiecie miechowskim. Obejmowały 87 mórg chłopskich i 297 mórg dworskich.⁸

Nazwa

Nazwa wsi jest tzw. nazwą kulturową. Wtedy gwarowo „budzyń”, to „lichsza część wsi lub gorzej zbudowana, odbiera czasem miano budzynie”.⁹

CHEŁM

Nazwa „Chełm” po raz pierwszy została odnotowana w źródłach historycznych w 1260 roku. Jednak nie wiemy, czy z całą pewnością dotyczyła wsi. W 1343 roku biskup krakowski Jan Grot powierzył synowi Heinmanna szklarza z Opawy las zwany Chełm pomiędzy wsiami Poręba Górna i Gołaczewy celem wykarczowania i osadzenia kolonistów na prawie średzkim na 30 łanów frankońskich. W dokumencie zapisano, że sołtys dostaje dwa wolne łany, karczmę i trzeci denar z kar. Wolnizna została ustalona na 20 lat, czynsz z łanu na pół grzywny, dziesięcina snopowa oraz obowiązek uprawy 2 morgów pól biskupich. Ustalono, że przez 10 lat sądownictwo we wsi sprawuje sołtys, a potem 3 razy w roku prokurator biskupa. Jeśli w ciągu 20 lat sołtys nie osadzi wsi, wówczas sołectwo wraca do biskupa. W 1351 roku biskup krakowski Bodzanta na prośbę syna Heinmanna szklarza z Opawy, sołtysa z Chełmu potwierdził ten przywilej.¹⁰ W 1394 roku występuje Arnold sołtys wsi Chełm. Zapis dotyczy dokumentu, w którym biskup krakowski Piotr rozsądza spór pomiędzy Wawrzyńcem plebanem w Gołaczewach i Arnoldem sołtysiem w Chełmie. Postanowiono, że sołtys ma wypłacać plebanowi corocznie 8 skojców monety pospolitej, jako dziesięcinę z 2 łanów sołtysich.

⁷ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, T I, s. 74

⁸ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit, T I, s. 449

⁹ Rymut K. Nazwy miejscowe op.cit. s. 28

¹⁰ Słownik historyczno – geograficzny ziem polskich.. op.cit.

Wieś była własnością biskupów krakowskich. Wchodziła w skład ukształtowanego w XIV wieku tzw. klucza jangrockiego biskupów krakowskich obejmującego tak dawne wsie, jak Gołaczewy Chełm, Suchą i Zarzeczce.¹¹ W dokumentach z 1436 roku występuje Hank z Chełmu, który kupił za 70 grzywien wieś Wierbka od braci Dzierzka i Zbigniewa z Janowiczek.¹² Dwa lata później, w 1438 roku tenże Hank z Chełmu sprzedał Jeżówkę królowej Zofii za 100 grzywien. Jeżówka weszła w skład królewskiej żarnowieckiej.¹³ Według dokumentów z lat 1470-80 sołtys wsi Chełm miał prawo do 2 łąnów i karczmy z rolą. W latach 1489-98 występuje Bartosz sołtys z Chełmu.¹⁴

W 1827 roku w Chełmie, który był określany, jako wieś poduchowna były 62 domy i 301 mieszkańców.¹⁵

Nazwa

Nazwa „Chelm” po raz pierwszy została odnotowana w źródłach historycznych w 1260 roku (prawdopodobnie dotyczyła lasu Chełm). W XIV spotykana jest także pisownia „Chelmec” i „Chelmek”. Jest to typowa nazwa topograficzna oznaczająca „górze, wzniesienie” i w podobnym brzmieniu występuje w znacznej części języków słowiańskich, w języku czeskim, jako „chlum”.¹⁶

¹¹ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, op.cit. T I, s. 111

¹² Dzieje Olkusza i regionu op.cit. T I, s.70

¹³ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. T I, s.68

¹⁴ Słownik historyczno – geograficzny ziem polskich.. op.cit.

¹⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. T I, s. 559

¹⁶ Rymut K. Nazwy miejscowe op.cit, s. 31, Kieszonkowy słownik czesko - polski i polsko – czeski, Warszawa 1959, s. 33.

CHRZĄSTOWICE

Najstarsza wzmianka o Chrząstowicach jest datowana na 1229 rok. Znajduje się w bulli papieża Grzegorza IX. Chrząstowice są wymienione wśród posiadłości klasztoru w Tyńcu powstałego i uposażonego jeszcze w XI wieku.¹⁷ W 1254 roku książę Bolesław Wstydlivy nadał wsiom klasztoru w Zwierzyncu immunitet ekonomiczny i sędowniczy oraz zatwierdził posiadanie imienne wymienionych dóbr, w tym wsi Chrząstowice z karczmą, łąkami i młynem. W 1256 roku książę rozszerzył immunitet sędowniczy. Kolejny książę krakowski Leszek Czarny w 1286 roku potwierdził klasztorowi wcześniejsze przywileje, w tym dotyczące wsi Chrząstowice. W dokumencie z 1327 roku zostali odnotowani Adam z synem Braciejem z Chrząstowic. Otrzymali oni zezwolenie królewskie na karczunek sąsiedniego lasu zwanego Chmielowiec, jaki otrzymali od klasztoru zwierzynieckiego w celu lokacji nowej osady. Klasztor sprzedał także Adamowi i jego potomkom sołectwo nowej wsi. Taka osada powstała, a od imienia wspomnianego Bracieja wzięła swą nazwę wieś Braciejówka. Na 1398 rok datowana jest pierwsza wzmianka o wsi Zarzecze, w dokumencie wspomina się, że graniczy z Chrząstowicami. W zapisach sądowych z 1400 roku występują Wojtek i Stanisław, Stanko młynarze z Chrząstowic, którzy zostali pozwani przez Lorka, czyli Wawrzyńca plebana z Gołaczów o dwie zadane rany, główszczyznę po zabitym karczmarzu i bezprawnie zabrane rzeczy. W Liber Beneficiorum Jan Długosz pisze, że w Chrząstowicach jest folwark, karczma i młyn. Z kolei w dokumencie z 1487 roku wspomniane są Chrząstowice blisko zamku Rabsztyn.¹⁸ W tych czasach zmieniali się właściciele wsi. W 1484 roku klasztor zwierzyniecki sprzedał Chrząstowice (z prawem wykupu) Szymonowi z Wierzchowiska. Kilka lat później, w 1487 roku tenże Szymon (Siemionek) z Wierzchowiska sprzedał za 500 florenów węgierskich, z prawem odkupu 16 grzywien czynszu rocznego na wsiach, które miał w zastawie od klasztoru zwierzynieckiego, w tym Chrząstowicach. Nabywcą był Jan Wolny, bakałarz krakowski, który przeznaczył czynsz na ufundowanie ołtarza w olkuskim kościele św. Andrzeja. W „Opisaniu włości Pomorzańskiej przez Seweryna Bonera” z 1534 roku, czytamy, że granice starostwa rabsztyńskiego prowadzą m. in. od Gołczowic „kędy około idzie góra między Cieślinem, kędy przez rzekę idzie do Cieślina, przypada pod Golohaną górą, idzie pod południe udawszy się Chrząszczowska, która woda przypada od słońca wschodu, to przez nie miedza idzie, sama ściana przez

¹⁷ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego op.cit., T I, s.55

¹⁸ Chrząstowice w: Słownik historyczno – geograficzny ziem polskich op.cit.

Chrzęszczowskie, a że idzie przez południe Chrzęszczowskim padolem, kędy wypada woda ze stoku, mianują ją Jastrząbka, kędy stok jest przy księskiej drodze należący do księska, droga tam idzie ku zamkowi” rabsztyńskiemu i dalej granice biegną ku Troksowi.¹⁹ Według ilustracji dróg z 1570 roku przez Chrzęstowice prowadził ważny i dawny szlak handlowy z Krakowa w kierunku miast śląskich i wielkopolskich. Prowadził on przez Zielonki, Trojanowice, Skalę, Wielmoże, Zadroże Jangrot, Chrzęstowice, Zarzecze, Kolbark, Bydlin, Krzywopłoty, Ryczów i Ogrodzieniec w stronę Częstochowy. Już w 1267 roku postawiono na tym szlaku komorę celną w Skale.²⁰ Według rejestru poborowego z 1789 roku w Chrzęstowicach było 18 domów i 313 mieszkańców.²¹ Z kolei w 1827 roku we wsi było 19 domów i 149 mieszkańców.²² W 1875 roku w Chrzęstowicach znajdowały się trzy młyny wodne i tartak wodny. Młyny należały do Stanisława Barczyka, Franciszka Gajdy i Franciszka Tarnówki, który był też właścicielem tartaku. W każdym z tych zakładów był (poza właścicielem) zatrudniony jeden robotnik.²³

Nazwa

Nazwa wsi Chrzęstowice pojawia się w dokumentach z 1254 roku, jako „Chrastowiczy”, w 1286 roku zostaje zapisana, jako „Chranstowice”, a w 1287 w kolejnym brzmieniu „Chranstonici”. W kolejnych dokumentach wieś występuje, jako; Chranstouia, Chranstouici, Chramstowice, Cranstouic, Chranstowicze, Chranstouia, Chranstouice, Chrzęstowycze, Chransthov, Chransthovicze i Chrzasthovicze.²⁴ Dopiero w XV wieku nazwa wsi przybiera brzmienie zbliżone do dzisiejszego. W latach 1470-80 występuje, jako „Chransthovicze”. Przypuszcza się, że jest to nazwa patronimiczna, czyli od imienia „Chrzęst” - osoby, prawdopodobnie założyciela, zasadzcy wsi. Inna koncepcja mówi, że nazwa wywodzi się od „chrzęst”, czyli staropolskiej nazwy „chrzęszcz”.²⁵ Jest to o tyle prawdopodobne, gdyż w Polsce są też inne miejscowości o podobnej nazwie. Gmina „Chrzęstowice” koło Opolą dawniej nazywała się „Chrzęsty”.

¹⁹ Wiśniewski J. Historyczny opis kościołów op.cit. s. 193

²⁰ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. T I s.46

²¹ Dzieje Olkusza i regionu op.cit, t. I s. 136

²² Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. I s. 653

²³ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s.519,520

²⁴ „Chrzęstowice” w; Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu red. T. Jurek (słownik.ihpan.edu.pl).

²⁵ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 34.

DŁUŻEC

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1311 roku, kiedy bracia Wolwram i Hilary mieszczenie krakowscy otrzymali, jako zasadzcy Dłużca prawo wyrębu lasów i sprowadzania osadników. Bracia pochodzili z rodziny Romańczów, która została przyjęta do stanu rycerskiego i obdarzona herbem Baranie Rogi.²⁶ Zatem Dłużec od swych początków był wsią królewską.

Z dokumentu datowanego na 1323 rok, dowiadujemy się, że Katarzyna córka Fryderyka z Dębna w powiecie sandomierskim pozwała braci Wolwrama i Hilarego synów Mikołaja o część sołectwa we wsiach Dłużec, Lgota i Łobzów. Ostatecznie Katarzyna zrzekła się praw do sołectwa za 4 grzywny. W dokumencie wydanym w 1326 roku występuje Leonard, pleban parafii w Dłużcu. (Item Leonardus plebanus ecclesie de Dlusecz). W 1327 roku Władysław Łokietek nadał braciom Wolwramowi i Hilaremu sołtysom z Dłużca las królewski należący do Dłużca, rozciągający się na długość i szerokość do granic dóbr: Pilcza, Udórz, Szczeklniki, Podlesice, Wierzchowice (dzisiaj Wierzchowisko) i Gołaczowy, w celu lokacji na prawie niemieckim, czyli frankońskim wsi Wolbrom.²⁷ Z dokumentu wydanego w 1394 roku wiemy, że Jan Wolbram wójt z Wolbromia miał się stawić w sądzie wraz z 6 osobami z Wolbromia i 6 osobami z Dłużca w sporze przeciwko Janowi Treutlowi dotyczącym granic między Dłużcem, a Wolbromiem. W następstwie tego sporu w dokumencie z 1396 roku zostały opisane granice pomiędzy Wolbromiem i wsią Dłużec. Biorą one swój początek od skotnicy (scothnicza), dalej idą „ultra 2 laneos remocius” do wsi Łobzów i z drugiej strony potoku zwanego „Swuthwirzch” (nie zidentyfikowany) a potem do miasta Wolbromia „intra civitatem et quosdam ortos 3 stadia” do roli zwanej Kisiel (Kyszel), której nazwa pochodzi od imienia właściciela. W tym samym 1396 roku Jan z Wolbromia ustanawia wobec sądu gajonego swego pełnomocnika Jana Cyglera (Cziglera) mieszczanina krakowskiego w sprawie dotyczącej sprzedaży sołectwa w Wielkim i Małym Dłużcu, co mogłoby oznaczać, że istniały wtedy dwie wsie o tej nazwie.

W XV wieku Dłużec, jako część tenuty wolbromskiej trafia w ręce rodu Szafranców. W 1415 roku Piotr Szafraniec z Łuczyc podkomorzy krakowski zapisał swemu synowi, także

²⁶ Pankowicz A., Wolbrom. Studium przestrzeni miejskich op.cit. s.27. Jednak autor nie podaje dokumentu, który wspomina o lokacji Dłużca w 1311 roku. Dlatego za najstarszą udokumentowaną wzmiankę o tej wsi należy uznać dokument z 1323 roku.

²⁷ Dłużec w: Słownik geograficzno historyczny op.cit.

Piotrowi zamek w Pieskowej Skale wraz z wsiami do niego należącymi oraz miasto Wolbrom z wsiami Dłużec, Lgota i Łobzów.

Dzięki sporowi sądowemu, jaki miał miejsce w 1429 roku poznajemy pierwsze zapisane imię chłopca z Dłużca. Zgodnie z wyrokiem, jaki wtedy zapadł Wichna wdowa po Wrocławie z Sulisławic miała zwrócić Maciejowi kmieciowi z Dłużca. 2 woły i 2 krowy pod karą. Tenże kmieć Maciej nie może czynić szkód wspomnianej Wichnie wśród nierogacizny. Z kolei w 1456 roku król Kazimierz Jagiellończyk zatwierdził prawa miejskie Wolbromia i w tym samym dokumencie przeniósł m.in. Dłużec z prawa polskiego na prawo magdeburskie oraz nadaje wsi immunitet sądowy. Rozwój wsi był związany także z jej położeniem przy ważnym trakcie handlowym. Jan Długosz w Liber Beneficiorum wspomina, że przez Dłużec, w którym była karczma prowadzi królewska Droga Krakowska łącząca Pilicę z Krakowem.²⁸

Wracając do właścicieli, a ściślej tenutariuszy Dłużca. W dokumentach z lat 1453-68 występuje Dorota Zawiszyna wdowa po Zawiszy z Bebelna tenutariuszu. Dłużca, Łobzowa i Lgoty Wolbromskiej, która odstępuje synom Janowi i Zawiszy po połowie tych trzech wsi. Synowie zostają zobowiązani do uczestnictwa w wyprawie wojennej zarówno z dóbr własnych jak i matki. Tenutę wolbromską obejmującą miasto Wolbrom oraz wsie Dłużec Lgotę i Łobzów dzierżyli w XV w Szafrąncowie, ale w 1471 roku przejął ją od nich za 650 florenów węgierskich Piotr Balicki, a w 1478 roku Franciszek Gliwicz z Krakowa herbu Stary Koń i inni. Przed 1490 r. tenuta wolbromska była w rękach Jana Staszковского. Potem tenuta, do której należał Dłużec wróciła w ręce Szafrąnców. Król zapisał ją Stanisławowi Szafrąncowi, potem jego synowi Hieronimowi, a potem potomkom Piotrowi i Stanisławowi. W pierwszej połowie XVII wieku królewską tenutę wolbromską dzierżawił Joachim Hynek, potem Firlejowie i Korycińscy, a po Potopie Hieronim Dębski miecznik inowrocławski. Potem tenutariuszem byli Pisarscy z Pisar (1668), następnie Mikołaj Koryciński (1671 – 1680), Stanisław Książki wojewoda krakowski (od 1680) a potem w 1698 Kazimierz Podgórski, a od 1700 r. rodzina Dębińskich z Dębian, która utrzymała tenutę do rozbiorów.²⁹ Wracając do historii samego Dłużca i miejscowego kościoła. Poza pierwszym wzmiankowanym w źródłach plebanem, czyli Leonardem, którego imię pojawia się w dokumencie z 1326 roku, w 1419 roku występuje Marcin pleban z Dłużca, a w 1529 roku

²⁸ Dzieje Olkusza i regionu, op.cit. T I s.46

²⁹ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, op.cit. s. 107

proboszczem w Dłużcu był ks. Jan z Łąkoszyna w ziemi łęczyckiej.³⁰ Parafia obejmowała swym zasięgiem Dłużec. Kapiele i połowa Lgoty doszły w 1598 roku.

W pierwszej połowie XVII wieku plebanem w Dłużcu i Wolbromiu był ks. Jan Gaudenty, absolwent Akademii Krakowskiej.³¹

Przy parafii działała szkoła elementarna, która upadła z końcem XVI wieku, gdyż w 1598 r. wizytator polecił parafianom wznieść nowy budynek szkoły i opłacać nauczyciela. Ponieważ nie wypełniono poleceń kolejny wizytator powtórzył zalecenia i szkoła wznowiła działalność. W dokumentach z 1614 roku zachowało się imię ks. Wawrzyńca Zwierzynieckiego, rektora szkoły w Dłużcu.³²

W XVI wieku na terenie parafii mieszkało około 230 osób. W XVIII wieku we wsiach na terenie parafii w Dłużcu mieszkało już 390 osób, a parafia obejmowała 47 km kw. W 1789 roku w Dłużcu było 46 domów, a w 1791 roku 67 domów i 316 mieszkańców w tym 4 Żydów.³³ Z kolei w 1827 roku we wsi było 77 domów i 512 mieszkańców.

Po upadku powstania listopadowego władze carskie przejęły wolbromskie dobra ziemskie. W 1838 roku z ich części obejmującej m.in. Dłużec utworzono majorat, który otrzymał rosyjski generał major Niełojow.³⁴ W drugiej połowie XIX wieku wieś zamieszkiwało 807 osób (360 kobiet, 447 mężczyzn), w tym sześcioro Żydów. Mieszkańcy Dłużca, poza uprawą roli trudnili się handlem bydłem.³⁵

Nazwa

W dokumentach z 1323 roku wieś została zapisana, jako „Dluzecz”. Być może były dwie wsie o tej nazwie. W 1396 roku Jan z Wolbromia ustanawia wobec sądu swego pełnomocnika Jana Cyglera (Czigler) mieszczanina krakowskiego dla sprzedaży sołectwa swego „In Magna et Parva Dluszecz”, czyli „w Wielkim i Małym Dłużcu”, co by oznaczało, iż były to dwie odrębne wsie.³⁶ Te podwójne nazwy wsi zostały jeszcze powtórzone w dokumencie z 1412 roku, ale później już nie występują.

³⁰ Słownik geograficzno – historyczny op.cit.

³¹ Dzieje Olkusza i regionu, op.cit. s.443

³² Dzieje Olkusza i regionu op.cit. T I, s.455

³³ Tamże s. 130 - 135

³⁴ Tamże s.482

³⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit., T. II, s 41

³⁶ „Dłużec” w; Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu. K. Rymut, Nazwy miejscowe op.cit, s. 44

Pisownia nazwy miejscowości Dłużec w kolejnych dokumentach; 1323 rok - Dluzecz, 1326 Dlusecz, 1327 Dlvzecz, 1328 Dlussecz, 1335 Clusicz, 1373 Dlusek, 1394 Dluszczec, Dluszcze, 1412 Magna et Parva Dluszczec, 1415 Dluszczec, Dlusszczec, 1419 Dluszcza, 1457 Dluszyecz, 1467 Luszczec, 1529 Dluszcze.³⁷

W dzisiejszym brzemieniu „Dłużec” nazwa wsi została zapisana w 1629 roku. W lustracji z 1789 roku jest mowa o „wsi Dłuższcza”, a w dokumentach z 1827 roku występuje, jako „Dłużec”. Nazwa wsi jest nazwą topograficzną od „długi”.

DOMANIEWICE

Pierwsza wzmianka o wsi Domaniewice pochodzi z roku 1388. W dokumencie datowanym na ten rok Niemierza i Pełka z Galowa w powiecie wiślickim zobowiązali się wypłacić w wyznaczonym terminie 100 oraz 40 grzywien czynszu wdowie po Niemierzy pod gwarancją wwiązania, czyli prawnego wprowadzenia jej w posiadanie dóbr; Domaniewice, Galów, Bydlin i Załęże.³⁸ Dobór tych wsi nie jest przypadkowy. Przez wiele wieków Domaniewice, które były wsią rycerską były związane stosunkami własnościowymi z Bydlinem i wchodziły w skład tzw. klucza bydlińskiego. W 1396 roku Pełka z Bydlina zastawił 6 kmieci z Domaniewic Paszkowi z Nieznanowic. W 1410 roku tenże Pełka zagwarantował zwrot w określonym terminie 70 grzywien Ostrobodowi z Niegowonic ewentualnym wwiązaniem go w wieś Domaniewice. Rok później tenże Pełka miał zwrócić w wyznaczonym terminie 120 grzywien Paszkowi z Kromołowa pod gwarancją wwiązania go w całą wieś Domaniewice. W 1417 roku Pełka wyznaczył synom Niemierzy i Mikołajowi wieś Domaniewice do czasu pełnoletniości innych synów, a wtedy mieli dokonać nowego podziału dóbr. W 1426 roku bracia Mikołaj i Pełka z Bydlina zastawiają za 100 grzywien groszy praskich Janowi Kozuszkowi z Mnikowa całe miasto Bydlin z folwarkiem, całą wieś Załęże i połowę Domaniewic. W latach 1417-43 występuje w źródłach syn Pełki, Mikołaj Bydliński herbu Mądrostka, dziedzic Domaniewic i Bydlina, a w latach 1417-48 kolejny syn Pełki, Stanisław Bydliński z Bydlina i Domaniewic. W źródłach występuje także Helena, żona Niemierzy z Bydlina (do 1419 roku), a po jego śmierci żona Andrzeja z Tworowa. Przeciwnie w 1419 roku wystąpił Pełka z Bydlina zarzucając jej wwiązanie się gwałtem w wieś Domaniewice. Wkrótce Stanisław Bydliński sprzedał za 400 grzywien Janowi z Niezwojowic wsie Domaniewice i „Scoroczin”, (czyli Skoroszowy, obecnie część wsi Zarzecze), a także

³⁷ tamże

³⁸ Domaniewice w; Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu red. T. Jurek (slovník.ihpan.edu.pl)

pole Stara Wieś w Bydlinie.³⁹ W 1442 r. wsią Załęże władał Andrzej z Załęża herbu Baran, a zawołania Junosza, spokrewniony z dziedzicami Bydlina i Domaniewic.⁴⁰

W 1443 i później właścicielem wsi był Stanisław Bydliński z Domaniewic, który zmienił nazwisko i w 1457 roku, jako Stanisław Domanowski (z Domanowic) pozwał Andrzeja włodarza z Kąpiel. Pod koniec XV wieku, jako właściciel wsi występuje Scibor Roźniatowski z Domanowic. Właścicielem całego tzw. klucza pilickiego, w którego skład wchodziły Domaniewice był Jan z Pilczy (starosta, wojewoda i kasztelan krakowski zm. 1476 r.). Już przed 1520 r. Domaniewice dzierżawili mieszczanie krakowscy. Wiemy, że już w XVI wieku w Domaniewicach była karczma.⁴¹

W 1789 roku w Domaniewicach, które były wsią szlachecką były 32 domy, a w 1790 roku 33 domy.⁴² W 1827 roku w Domaniewicach było 37 domów i 217 mieszkańców, a u schyłku XIX wieku 327 mieszkańców, w tym czterech Żydów. W połowie XIX wieku w Domaniewicach działała kopalnia kamienia i wapiennik. W 1875 roku kopalnia zatrudniała 12 kamieniarzy. W 1880 roku miejscowy folwark kupił J.M. Kamiński, adwokat z Warszawy.⁴³

Nazwa

W pierwszej wzmiance o wsi Domaniewice z 1388 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Domanouicze”. W dokumentach sporządzanych w kolejnych latach nazwa wsi była zapisywana, jako; Domanouicz (1398 r.), Domanyowice (1400-17), Domanouice (1410), Domanyowycze (1490), Domyanowicze (1529).⁴⁴ W kolejnych wiekach nazwa wsi nadal ewaluowała. W 1655 roku wieś została odnotowana, jako Domanowice, w 1787 roku pojawia się pisownia, taka, jak występuje obecnie, czyli Domaniewice, ale w 1921 roku używano nazwy Domanowice. Jednak na krótko. Obecna nazwa Domaniewice występuje już w 1952 roku.

Nazwa wsi jest nazwą patronimiczną i pochodzi od nazwy osobowej „Domań” (tak, jak imiona Domamir, Domasław).⁴⁵ Czy ów Domań był zasadźcą, sołtysem, czy pierwszym właścicielem wsi – tego nie wiemy.

³⁹ tamże

⁴⁰ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s. 67-69

⁴¹ Tamże s.125

⁴² Tamże s. 134

⁴³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, op.cit. T. II, s. 113

⁴⁴ tamże

⁴⁵ K. Rymut, Nazwy miejscowe, op.cit, s. 45

GOŁACZEWY

Wieś Gołaczewy jest jedną z najstarszych w powiecie olkuskim. Powstała w XII wieku. Czas lokacji można wywnioskować z faktu, iż miejscowy kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny ufundował i uposażył biskup Iwo Odrowąż, który był biskupem krakowskim w latach 1218 - 29.

Historycy przypuszczają, że powstanie samej wsi nastąpiło w XII wieku, a fundacja i erekcja parafia gołaczewskiej w 1225 roku. Istnienie parafii jest poświadczane przez spisy świętopietrza z lat 1325 – 27.⁴⁶ Podobnie, trakt z Olkusza do Gołaczew jest wzmiankowany w źródłach już w 1327 roku.⁴⁷ Jak wynika ze źródeł historycznych na przełomie XIII i XIV wieku mamy odnotowane na ziemi olkuskiej 15 parafii na 50 wsi. Wtedy na jedną parafię przypadało kilkanaście wsi. To znaczy, że z braku informacji źródłowych znamy zaledwie połowę wsi, jakie istniały na tym terenie do 1320 roku. Nazwy pozostałych nie zostały odnotowane w źródłach. W XIV wieku ukształtował się klucz biskupów krakowskich w jego skład wchodziły Gołaczewy, Chełm, Sucha, Zarzecze, później Michałówka, a w XVII i XVIII wieku także Mostek, folwark Kownaty i karczma „Czyściec”.⁴⁸ W dokumentach z lat 1326-7 został odnotowany Bertold pleban z Gołaczew (Item Bertoldus plebanus ecclesie de Goloczel). Być może dzięki temu, że Gołaczewy były wsią biskupią zachowały się w źródłach historycznych imiona i nazwiska wielu proboszczów miejscowej parafii. W latach 1331-33 występuje w źródłach Piotr pleban z Gołaczew. W 1374 roku, jako zmarłego wymienia się Jana plebana z Gołaczew, syna Ady. W dokumentach z lat 1374-1400 występuje Wawrzyniec zwany Lorek syn Mikołaja z Uniejowa, który poza tym, że był plebanem w Gołaczewach był także kanonikiem gnieźnieńskim. W 1394 roku biskup krakowski Piotr Wysz rozsądził spór pomiędzy wspomnianym ks. Wawrzyńcem, a Arnoldem sołtysiem wsi Chełm w parafii Gołaczewy i postanowił, że sołtys ma wypłacać plebanowi corocznie 8 skojców monety pospolitej, jako dziesięcinę z dwóch łąnów sołtysich. W latach 1430-37 jako proboszcz parafii Gołaczewy występuje Paweł z Zatora doktor dekretów profesor Akademii Krakowskiej (zm. 1463). To on na fundamentach dawnego drewnianego, gołaczewskiego kościoła zbudował kamienną świątynię.

⁴⁶ Dzieje Olkusza i regionu, op.cit. t. I s.52 i 53

⁴⁷ Tamże s. 46

⁴⁸ Tamże s. 111

Znany też imiona wielu kolejnych plebanów w Gołaczewach, jak choćby Jana Naszona (Nassyon) z Tarnowej Góry (1444-49), czy Bartłomieja Gątkowskiego (1529). Dalszego zbadania wymaga sprawa wybitnego poety łacińskiego Klemensa Janickiego, który po 1540 roku opuścił wspaniały dwór Kmitów i osiadł wraz z matką na probostwie w parafii w Gołaczewach.⁴⁹ Zasłużonym gołaczewskim proboszczem był także ks. Jakub Janidło z Bodzentyna, wybitny prawnik i duchowny, profesor i rektor Akademii Krakowskiej, który około 1616 roku wyposażył wnętrze gołaczewskiego kościoła. W XV wieku okręg parafialny Gołaczew obejmował; Chełm, Chrzastowice, Gołaczewy, Sucha, potem doszły Braciejówka, Kolbark, Troks, Zarzecze (1598), Nademłyńie, Podlesie i połowa Lgoty (1690). Przy gołaczewskiej parafii działała szkoła, która po raz pierwszy była wzmiankowana w 1598 roku.⁵⁰ Poświadczenie działania szkoły znajduje się w protokołach wizytacyjnych z lat 1598 - 1690. Wymieniają kierownika Wojciecha Paczołtowskiego (1598), Sebastiana z Pławna (1600 – 1602), oraz „zestarzały mały budynek szkolny” (1690).⁵¹ Z racji na wczesną, XIII wieczną lokację, wieś Gołaczewy stawała się punktem odniesienia przy opisie lokacji kolejnych miejscowości. Niekiedy dość odległych. Jak wynika z dokumentu datowanego na 1275 rok wsie Zagórowa i Trzyciąż zostały osadzone na prawie średzkim, a osadnicy mogli użytkować las leżący między wsiami Gołaczewy. i Milvne (dzisiaj Zadroże) do opału i budowy domów. Podobnie nazwa wsi Gołaczewy pojawia się w wielokrotnie przytaczanym dokumencie z 1327 roku, w którym Władysław Łokietek nadał braciom Wolwramowi i Hilaremu sołtysom z Dłużca las królewski należący do Dłużec, rozciągający się na długość i szerokość do granic dóbr: Pilcza, Udórz, Szczeklniki, Podlesice, Wierzchowice (dzisiaj Wierzchowisko) i Gołaczowoy, w celu lokacji na prawie niemieckim, czyli frankońskim wsi Wolbrom. Podobnie, gdy w 1327 roku Adam i jego syn Braciej, kmiecie z Chrzastowice otrzymali zezwolenie królewskie na karczunek sąsiedniego lasu zwanego „Chmelow”, czyli Chmielowiec lub Chmielów, w celu lokacji nowej osady (dzisiejsza Braciejówka) w opisie granic tego lasu także pojawiły się granice gołaczowskie (gades golocenses). Jak wynika z dokumentu, ów las sięgał „usque ... et do Jastrabe droki”, co można przetłumaczyć, jako „wciąż, aż do Jastrzębiej drogi”, czyli obecnej Januszkowej Góry pod Rabsztynem, zwanej także Jarząbką. Już w latach 1399-1403 zostały odnotowane imiona i nazwiska mieszkańców

⁴⁹ Tamże s. 466, tymczasem wg innych źródeł Janicki przyjął tytułarnie stanowisko proboszcza w Gołaczewach, ale nigdy tutaj nie był.

⁵⁰ Tamże s.85

⁵¹ Tamże 455

i właściciele Gołaczew. W źródłach występują; Stanisław, Staszek Luskwin, Luskwinowic kmieć z Gołaczew syn Mikołaja, Miczka Luskwina kmiecia z Gołaczew, ojciec Marcisza z Trzebienic. W dokumentach z lat 1364-5 zostaje odnotowany Mikołaj sołtys z Gołaczew. Z kolei w 1412 roku biskup krakowski Piotr Wysz odnowił Janowi sołtysowi Gołaczew spalony przywilej na sołectwo. Według tego przywileju sołtys miał dwa łany, dwie zagrody, karczmę, młyn i sadzawkę na rzece zwanej Koprzywnicą i dysponował trzecim denarem z kar sądowych. Był zobowiązany do stawienia się zbrojnego w czasie wyprawy na własnym koniu i z kuszą. Z kolei w 1664 roku występuje Wojciech Makowiecki, mieszczanin wolbromski i sołtys Gołaczew. Jego brat Jan Makowiecki, także z Wolbromia był magistrem artium i doktorem filozofii, jak również plebanem w Potoku i kanonikiem w Pilicy. Jan Makowiecki zmarł około 1657/58.⁵² Ciekawe były przedmioty sporów prawnych, w których uczestniczyli mieszkańcy Gołaczew. W 1400 roku Zawisza z Wierzchowiska wystąpił sądownie przeciwko Stanisławowi z Gołaczew o 10 grzywien szkody i o kuszę. W tym samym roku wspomniany Stanisław syn Łuskwina kmiecia z Gołaczew wraz ze wspomnianym Łuskwinem wystąpili przeciwko Nikloszowi wójtowi z Wolbromia o 4,5 grzywny i .. kuszę. Od 1374 roku trwał spór, w którym Lorek pleban z Gołaczew wystąpił przeciwko, Stanisławowi (Stankowi) młynarzowi z Chrzastowic i Wojtkowi młynarzowi z Chrzastowic i Zarzecza o dwie rany, rabunek i zabójstwo karczmarza Wawrzyńca. Ten sam pleban Lorek postawił w sądzie Szpaka (Spakonem) woźnego w sprawie przeciw prepozytowi i klasztorowi zwierzynieckiemu i młynarzowi Stanisławowi z Chrzastowic. Z kolei w 1462 roku wieś Gołaczewy została skazana na karę za niepłacenie łanowego. Równie ciekawie przedstawiają się dane demograficzne. W XIV wieku według danych poboru świętopietrza w parafii Gołaczewy było 390 mieszkańców.⁵³ W 1581 roku na podstawie danych rejestrów podatkowych w Gołaczewach było 10 łanów kmiecych, 2 zagrody bez roli, dwóch komorników bez bydła, 1 łan i zagrody sołtysie. Wtedy parafia Gołaczewy obejmowała 7 wsi, zamieszkałych przez 650 mieszkańców, 80 rodzin kmiecych, 10 zagrodniczych, 4 komornicze i dwie karczmarzy oraz 4 łany sołtysie i ziemiańskie.⁵⁴ W 1789 roku w Gołaczewach były 73 domy i 371 mieszkańców, a w 1791 roku 67 domów i 392 mieszkańców.⁵⁵ Z kolei w 1827 roku w Gołaczewach było 67 domów i 545 mieszkańców.⁵⁶

⁵² Tamże 443

⁵³ Tamże s.130

⁵⁴ Tamże s. 131, 132

⁵⁵ Tamże s. 136, 137

Nazwa

W dokumentach z lat 1218-29 nazwa wsi została zapisana, jako „Galaczow” a następnie „Golaczow”. W kolejnych latach nazwa wsi zapisywana była bardzo różnie. W 1275 roku występuje, jako „Golocheł”, następnie Glowozow (1325 rok). W dokumencie z 1326 roku zostaje wymieniony Bertold pleban parafii „Goloczel”. Kolejne odmiany nazwy wsi; Goloczol (1331 rok), Goloczow (1333), Glogossow (1334), Golocol (1335), Glovossov (1336), Goleczowi (1339), Glogoczow (1349). W 1400 roku pojawiła się nazwa „Goloczow Episcopali”, czyli „Gołaczewy Biskupie”, co odnosiło się do własności wsi, w 1462 roku zapisano nazwę, jako Golancz, w 1463 roku Golaczovo, następnie Golaczowy (1470-80), Golyaczowi i Golyaczow, w 1489 roku Goloczowy, w 1494 Goloczovi, potem Goloczowij (1499) i Golaczowij (1501).⁵⁷ Przypuszcza się, że nazwa wsi ma pochodzenie topograficzne. Oznaczała ona „gołe, niezalesione wzniesienie”. Druga część nazwy, czyli „czoł” w wielu językach słowiańskich oznacza właśnie „wzniesienie, wyniesienie”.⁵⁸

JEŻÓWKA

Najstarsza wzmianka o tej wsi pochodzi z 1388 roku i została zapisana w dokumentach sądowych, w których opisano jak Grzegorz z Makowa procesuje się ze Stanisławem, właścicielem Jeżówki. Ten sam Grzegorz oddał roszczenia Stroszka, kmiecia z Jeżówki o spuściznę. Wieś była własnością królewską wchodzącą w skład tenuty żarnowieckiej. W 1422 roku król Władysław Jagiełło sprzedał za 60 grzywien Piotrowi Szafrącowi podkomorzemu krakowskiemu sołectwo we wsi król. Jeżówka z dwoma wolnymi łanami frankońskimi, szóstym denarem z czynszów, trzecim denarem z kar, a także prawem wolnego wyręby drewna dla użytku domowego w gajach otaczających wieś. Z kolei w 1438 roku królowa Zofia wykupiła wieś Jeżówkę za 100 grzywien z rąk Hanka z Chełmu. Od tego czasu wieś weszła w skład królewszczyzny, tzw. tenuty żarnowieckiej. Dokumenty z lat 1470-80 potwierdzają, że Jeżówka była własnością królewską z folwarkiem. W latach 1478-88 tenutariuszem Jeżówki był Paweł Tochołowski. W 1488 roku król Kazimierz Jagiellończyk zaświadcza, że Paweł Tochołowski zapisał swej żonie Katarzynie z Gagów 200 grzywien wiana i posagu na Jeżówce, a w 1490 tenże król zezwolił Katarzynie wdowie po Pawle

⁵⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. II s. 662

⁵⁷ „Gołaczewy” w; Słownik Geograficzno Historyczny op. cit.

⁵⁸ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 53

wykupić z rąk Katarzyny żony szlachcica Faliszewskiego połowę Jeżówki. W 1512 roku król Zygmunt Stary wyznaczył komisarzy do rozgraniczenia wsi królewskiej Jeżówka w tenucie królowej Elżbiety z wsiami Wierzchowisko, Sulisławice i Lgota należącymi do Melchiora Waygla mieszczanina. Krakowskiego.

W kolejnych latach nazwa wsi wielokrotnie pojawia się w dokumentach sądowych. W latach 1426-8 występuje Maciej kmięć z Jeżówki. W 1428 roku siedmiu kmięci z tej wsi pozywa Prandotę z Rzerzuśni, a w 1432 roku Włodzisław, kmięć z Jeżówki procesuje się z Piotrem z Kępy. Ciekawostką stanowi fakt, że w dokumencie z 1480 roku są wymienione imiona i nazwiska kmięci z Jeżówki, czyli; Macieja, Piotra Chochółka, Chwałka i Jana Suszeja. Kolejną ciekawostką stanowi fakt, że w latach 1470-80 połowa Jeżówki należała do parafii Tczyca, a połowa do parafii Chlina.

Na terenie wsi była karczma, odnotowana w 1529 roku. W dokumencie z 1564 roku, czytamy, że w Jeżówce mieszkało 43 kmięci na 18 łanach i 3 kmięci na wolniźnie. Płacili podatki: krowne, prosiętne, połtowe, solne i oprawne. Na folwarku uprawiano: pszenicę, żyto, jęczmień, owies, groch, tatarkę, proso, len i konopie.⁵⁹

Wspomniany klucz żarnowiecki, w skład, którego wchodziła Jeżówka podlegał każdorazowemu staroście nowokorczyńskiemu, pierwotnie, jako część dóbr, wielkorządowych, czyli stołowych króla, a następnie, jako klucz wydzierzawiany przez króla moźnym królestwa o nazwie starostwo (niegrodowe) żarnowieckie. W 1540 roku tenutę żarnowiecką dzierżawił Stanisław Stadnicki, potem w latach 1545 – 1563 Andrzej Gnoiński burgrabia krakowski oraz 1569 jego syn Jakub Gnoiński. W końcu XVI wieku starostwo żarnowieckie dołączył do swych tenut Seweryn Boner, potem Aleksander Koniecpolski i jego syn Stanisław Koniecpolski bohater spod Cecory, który w 1620 roku scedował je Jerzemu ks. Zbaraskiemu. Po nim (rychła śmierć) starostwo objął Jan Tęczyński wojewoda krakowski po nim Marcin Wybranowski, burgrabia krakowski, następnie Paweł Działyński wojewoda pomorski. W 1640 roku starostą żarnowieckim był Aleksander Gnatus tarnowski, kasztelan kijowski a przed 1676 rokiem Stefan Bidziński strażnik wielki koronny i wojewoda sandomierski, towarzysz wypraw wojennych Jana III Sobieskiego. Jego następcą został Franciszek Wielopolski, wojewoda krakowski, dziedzic Żywca i Pieskowej Skały, siostrzeniec królowej Marysieńki Sobieskiej. W 1711 roku ustąpił ze starostwa żarnowieckiego swojej zonie Annie z Lubomirskich wielopolskiej, po której odziedziczył je (przed 1747 r.) Hieronim Wielopolski i jego żona Urszula z Potockich Wielopolska.

⁵⁹ Jeżówka w: Słownik historyczno – geograficzny op.cit.

W 1783 wakującym starostwem żarnowieckim król obdarzył Franciszka ks. Sułkowskiego, który scedował je na Piotra Ożarowskiego, kasztelana wojnickiego i uczestnika Targowicy. Ostatnimi starostami żarnowieckimi byli Kasper i Piotr Walewscy.⁶⁰ Sama Jeżówka wchodząca w skład tych dóbr miała osobnych dzierżawców. W 1752 roku był nim Józef Tomicki, który sądził się z gromadą pobliskiej Chliny o sporny grunt tzw. kopaniny. W 1827 roku w Jeżówce były 84 domy i 472 mieszkańców. Pół wieku później 126 domów i 671 mieszkańców. Obszar wsi, która administracyjnie znajdowała się w powiecie miechowskim w gminie i parafii Tczyca obejmował 1257 mórg, z czego 548 mórg stanowiły dawne dobra dworskie, a 148 mórg, dawne dobra wójtowskie wykupione przez miejscowych chłopów.⁶¹

Nazwa

Nazwa wsi zapisana, jako „Jezowca” po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1388 roku w dokumencie, w którym znalazła się wzmianka, że Grzegorz z Makowa procesuje się ze Stanisławem z Jeżówki.⁶² W dokumentach z XIV wieku nazwa wsi występuje, jako; Geszowa, Gezoua i Jezow, w 1426 roku pojawia się nazwa, Jessowka, w 1438 roku - Geszowka, w latach 1470-80 - Jezowka Inferior, (czyli Jeżówka Dolna), a w 1488 roku Jeszowka. Nie jest wyjaśnione pochodzenie nazwy wsi. Może to być nazwa dzierżawcza od „Jeż”, albo nazwa zdrobniła od nazwy miejscowości Jeżów, oddalonej o 20 km⁶³

KALIŚ

Osada, a ściślej młyny wodne na terenie dzisiejszej wsi Kaliś istniały już na przełomie XIV i XV wieku. W źródłach historycznych zachowała się datowana na 1410 rok wzmianka, iż Jan wójt z Wolbromia zastawia za 70 grzywien zięciowi Wawrzyńcowi sołectwo w Lgocie Wolbromskiej z młynem zwanym Adamowskim i sadzawką. W 1416 roku wspomniany wcześniej Jan ponownie zastawił za 60 grzywien swojemu zięciowi Wawrzyńcowi sołectwo w Lgocie i młyn dolny zwanym Adamowskim Młynem wraz z sadzawką. Jak uważają

⁶⁰ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego op.cit. t. I, s.106-107

⁶¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. III, s.586

⁶² „Jeżówka” w; Słownik Geograficzno Historyczny op.cit.

⁶³ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 66

historycy, wspominany w tym źródle „molendinum Adamowski, Adamowsky Młyn”, bo tak jest opisany w dokumentach leżał na terenie obecnej wsi Kaliś⁶⁴

Nazwa Kaliś (Kalisz), ale w odniesieniu do młyna, a nie do całej wsi pojawia się u schyłku XVIII wieku. Jak wynika ze źródeł historycznych, do Lgoty Wolbromskiej należał młyn Ogonów lub Ogonowski, a według innych materiałów także młyn Gardeliński. Bliżej Lgoty leżały młyny Gardela i Kalisz (Kaliś).⁶⁵ Można przypuszczać, że nazwy młynów wzięły się od nazwisk młynarzy.

Na mapach topograficznych z początków XIX wieku, w tym na mapie sporządzonej przez Karola Perthéesa (1740 – 1815) na terenie dzisiejszej wsi Kaliś zaznaczone są młyny na rzece Pokrzywiance, ale bez podania nazw.⁶⁶ W wydawanym w latach 1880 – 1902 Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego, obecna wieś Kaliś, występuje pod hasłem Kalisz. Jest tam krótka wzmianka mówiąca, że „Kalisz, to młyn w powiecie olkuskim, gmina i parafia Wolbrom.”⁶⁷

KĄPIELE WIELKIE

Najstarsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1369 roku, kiedy to król Kazimierz Wielki zwolnił mieszkańców wsi Kąpiele w ziemi krakowskiej, koło miasta Żarnowca, od wszelkich ciężarów. Kmiecie winni płacić 1 grzywnę czynszu z łąnu, z tego połowę w groszach praskich, połowę w kwartnikach, dawać 2 kury, 20 jaj, ser na Wielkanoc oraz 2 kury raz w roku, w wypadku przyjazdu króla do Żarnowca, oraz 2 kury i 2 miary owsa na Boże Narodzenie. Od początku Kąpiele były, zatem wsią królewską w tenucie żarnowieckiej. Zmieniały jednak przynależność administracyjną. Jeszcze w 1412 roku były w powiecie krakowskim, a w 1581 roku w powiecie ksiąskim. W dokumentach z 1406 roku występuje kmiot Jakub włodarz z Kąpiel pozwany przez Iwana z Obichowa i skazany na karę za niestawienie w sądzie swego pana. Tenże kmiot spalił dom i nie zapłacił czynszu wyrządzając szkodę wartości 10 grzywien. W 1412 roku król Władysław Jagiełło zapisał

⁶⁴ Najstarsza księga sądu najwyższego prawa niemieckiego w zamku krakowskim, wyd. A. Kłodziński, Kraków 1936, 2675, 3788.

⁶⁵ Lustracja woj. krak. 1789, cz. 1 s. 232

⁶⁶ Materiały do Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego (1788-1792) (do Mapy województwa krakowskiego z tego czasu), oprac. K. Buczek i in., Kraków 1931 - Warszawa 1960. s. 206

⁶⁷ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880 – 1902, t. III s. 699

Hinczy (Bibersteinowi) z Kamienia na Śląsku 400 grzywien na wsi królewskiej Kąpiele. Dlatego w 1438 roku w dokumentach występuje szlachcic Hynek Biberstein z Kamienia, pan kmieci z Kąpiel. Z kolei w 1425 roku Mikołaj tenutariusz żarnowiecki pozwał kmieci z Kąpiel o dopełnienie obowiązku prac z rozkazu królewskiego przy sadzawce koło Żarnowca. W kolejnych dokumentach sądowych występują z imienia i nazwiska mieszkańcy Kąpiel. W 1426 roku występuje Jurga, Mikołaj Zakała, Święch Uderski, Grzegorz i Jan kmiecie z Kąpiel, a w 1445 roku Piotr „laicus” z Kąpiel. W 1457 roku Stanisław Domanowski z Domanewic pozwał Andrzeja włodarza z Kąpiel., aby stawił w sądzie kmieci; Grzegorza Dudka i jego syna Piotra z Kąpiel. Kąpiele, jako wieś królewska cieszyły się znacznymi przywilejami i mieszkańcy dbali, aby o nich nie zapomniano. Dlatego w 1518 roku król Zygmunt Stary potwierdził dokument. Kazimierza Wielkiego z 1369 r. dla wsi Kąpiele. Jak wynika z dokumentów poborowych z 1533 roku w Kąpielach było 22 kmieci na 16 łanach i karczma. Według dokumentu z 1529 roku, wieś podlegała pod parafię w Dłużcu.⁶⁸

Nazwa

Nazwa wsi pisana, jako „Kampiele” po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1369 roku w dokumencie, w którym król Kazimierz Wielki zwalnia mieszkańców wsi Kąpiele w ziemi krakowskiej, koło miasta Żarnowca, od wszelkich ciężarów. W dokumencie z 1406 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Compele”, w 1412 roku pojawia się pisownia „Kąpyel”, następnie Kapyele (1426), Kampyala (1445), Campyes (1533).⁶⁹ Zbliżona do obecnej pisownia „Kompiele Wielkie” została odnotowana w 1827 roku, a w 1921 roku współczesna pisownia, czyli Kąpiele Wielkie. Jest to nazwa topograficzna, od staropolskiego słowa „kąpiel”, czyli - sadzawka, kąpiel.⁷⁰

⁶⁸ Słownik historyczno – geograficzny op.cit. Tymczasem wg. F. Kiryka w XVI wieku Kąpiele podlegały pod parafię w Strzegowej, patrz Dzieje Olkusza i regionu op.cit., t. I, s.90.

⁶⁹ Kąpiele w; Słownik Geograficzno Historyczny op.cit.

⁷⁰ K. Rymut, Nazwy miejscowości, op.cit., s.71

KĄPIOŁKI

Nazwa wsi pojawia się po raz pierwszy w dokumencie z 1432 roku, w którym biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki na prośbę Jana Pileckiego i jego siostry Elżbiety, żony księcia Bolka opolskiego eryguje prepozyturę w kościele parafialnym w Pilicy i zatwierdza jej uposażenie, do którego należy m. in. dziesięcina snopowa z niektórych ról w Kąpiołkach, położonych między krakowską drogą królewską, a granicami ról w Domaniowicach. Dokument jest znany z późniejszej kopii. Wieś była własnością szlachecką i była związana z dobrami pileckimi. Należała do parafii w Strzegowej. W XV wieku kilkakrotnie pojawia się w źródłach historycznych. W 1450 roku Jan dziedzic Pilicy odstępuje Waławowi księciu opolskiemu m. in. zamek Pilicę z przynależnymi dobrami, w tym wsią Kąpiołki. W 1504 roku w dokumentach występuje Anna żona Jakuba Krówki z Kąpiołek, która ustępuje braciom Jakubowi i Janowi z Szypowic wszystkie swoje dobra macierzyste.⁷¹ W 1789 roku wieś liczyła 17 domów i 108 mieszkańców (w tym 8 Żydów), a w 1791 roku 18 domów i 92 mieszkańców.⁷² Wiek później w 1866 roku było 19 domów i 144 mieszkańców. Obszar wsi obejmował 520 mórg.⁷³

Nazwa

Nazwa wsi, jako Kąpiele pojawia się po raz pierwszy w 1432 roku, jednam znamy ją tylko z kopii sporządzonej w XX wieku przez ks. Jana Wiśniewskiego. W oryginalnym dokumencie z 1450 roku wieś występuje, jako „Kampyele”, następnie w 1489 roku pojawia się nazwa „Kapyolka”, w 1472 roku - Capyele, w 1529 roku Minor Campicze, a w 1530 roku Campyolki Minor, czyli „Kąpiołki Małe”. W dokumentach z 1581 roku wieś występuje, jako Kąmpiolki, w 1748-49 - Kąpiołki Małe, a w 1921 roku występuje obecna nazwa „Kąpiołki”. Nazwa Kąpiołki, jest nazwą zdrobniałą od nazwy pobliskiej (i starszej) wsi Kąpiele Wielkie.⁷⁴

⁷¹ Słownik geograficzno historyczny op.cit.

⁷² Dzieje Olkusza i regionu op.cit., t. I, s. 138

⁷³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit., t. III, s.941

⁷⁴ K. Rymut, Nazwy miejscowe op.cit., s.71, Słownik Geograficzno Historyczny op.cit.

LGOTA WIELKA

Najstarsze wzmianki o tej wsi szlacheckiej pochodzą z końca XIV wieku. W 1390 roku występuje w dokumentach Wilam z Lgoty, a w latach 1394-1416 występuje Marcin, Marcisz z Trzebienic, Szreniawy i Przystani dziedzic Lgoty, burgrabia zamku krakowskiego. W 1394 roku tenże Marcisz z Trzebienic wyznaczył żonie Krystynie z tytułu wiana, m.in. 3 kmieci w Lgocie. W 1412-13 Piotr z Kurowa oddał oskarżenia Klemensa z Lgoty, prawdopodobnie właściciela tej wsi o konia wartości 7 grzywien i służbę u niego. W 1416 roku ma miejsce podział dóbr pomiędzy Marciszem z Trzebienic a jego synami Marciszem i Przybkiem. Synom przypadają części w Porębie i Lgocie. W dokumencie darowanym na 1432 rok Przybek z Poręby herbu Szreniawa zastawia za 10 grzywien na rok Mikołajowi ze Sławniowa z racji poręki kmiecia zwanego Perkacz z Lgoty. Być może wieś miała kilku współwłaścicieli, gdyż w 1427 roku Mikołaj z Trzebienic zobowiązał się ustąpić Przybkowi z Poręby na 2 lata całą część dziedziny w Lgocie, a w 1432 roku Klemens z Lgoty zapisuje swej żonie Katarzynie córce Mikołaja Żelaznego ze Złotnik 100 grzywien wiana na połowie dóbr dziedzicznych w Lgocie i Trzebienicach. W 1434 roku w dokumentach został odnotowany Klemens kleryk z Lgoty, nauczyciel (minister ecclesiae) ze Szreniawy. U schyłku XV wieku właścicielami wsi są; Przybysław (Przybek) herbu Szreniawa, właściciel Lgoty i Poręby, syn Przybka z Poręby, a potem w latach 1476-97 jego brat Stanisław Szreniawa Porębski z Lgoty i Poręby. W 1509 roku Jan Szreniawa, dziedzic z Lgoty i Poręby darował cały dwór w Lgocie, a pozostałe części dziedziczne w Lgocie i Porębie sprzedał za 450 florenów węgierskich Katarzynie Melchiorowej mieszczce krakowskiej. Sprzedaż można tłumaczyć jego chorobą, gdyż w tym samym 1509 roku Jan Szreniawa z Lgoty uzyskał oficjalne zwolnienie z obesłania wyprawy wojennej z powodu niemocy. W 1512 roku w dokumentach występuje już Melchior Waygiel mieszczanin krakowski, dziedzic Wierchowiska, Sulisławic i Lgoty. Jest on wspomniany w dokumencie króla Zygmunta Starego z 1512 roku, w którym monarcha wyznacza komisarzy do rozgraniczenia wsi królewskiej Jeżówka. w tenuncie królowej Elżbiety z wsiami należącymi do wspomnianego Melchiora Waygla, czyli Lgota, Wierchowisko i Sulisławice.⁷⁵ W 1791 roku w Lgocie było 28 domów i 83 mieszkańców.⁷⁶ Z kolei w 1827 roku w Lgocie były 24 domy i 131

⁷⁵ Lgota w: Słownik historyczno geograficzny op.cit.

⁷⁶ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego op.cit. t. I s.135

mieszkańców. W 1881 roku od folwarku w Lgocie odłączono część Dębieniec. Wieś znajdowała się w gminie Rzeżuśnia, parafia Szreniawa.⁷⁷

Nazwa

Najstarsze wzmianki dotyczące dzisiejszej Lgoty Wielkiej pochodzą z 1390 roku, kiedy zostaje wymieniony Wilam z Lgoty i z 1394 roku, gdzie miejscowość jest opisana, jako Lgotha. W dokumentach datowanych na 1437 rok wieś występuje, jako Ligotha, w kolejnych, jako Elgota (1440) oraz Elgotha i Lgota Przibconis (1471), co można tłumaczyć, jako „Lgota Przybkowska”. Ta ostatnia dwuczłonowa nazwa odnosi się do Przybka z Poręby herbu Szreniawa, właściciela wsi. W 1510 roku opisano wydarzenia, które miały miejsce „in Lgoczije”, czyli „w Lgocie”, w 1512 roku wieś występuje, jako „Hota”, a w 1529 roku, jako Lgothka. W Rejestrze Poborowym z 1680 roku nazwę miejscowości zapisano, jako Lgota, a w 1839 roku pod obecną nazwą, czyli Lgota Wielka.⁷⁸

Liczne w całej Polsce nazwy miejscowości Lgota, czy Ligota wywodzą się od nazwy kulturowej. Słowo „lgota” oznaczało czasowe uwolnienie osadników zakładających nową osadę od czynszów i robocizny. Powstanie Lgot jest związane z kolonizacją na prawie niemieckim i polskim. Mogły, więc powstawać już w XII wieku. Jeśli chodzi o Lgotę Wielką, to opisując zmiany pisowni tej wsi łatwo o pomyłkę, gdyż w przypadku niektórych źródeł nie mamy pewności, czy dotyczyły one Lgoty Wielkiej, czy Lgoty Wolbromskiej.

LGOTA WOLBROMSKA

Najstarsza wzmianka o Lgocie Wolbromskiej znajduje się w dokumencie z 1323 roku, w którym Katarzyna córka Fryderyka z Dębna pozywa braci Wolwrama i Hilarego o część sołectwa we wsiach Dłużec, Lgota i Łobzów. Pierwszym znanym z nazwiska sołtysiem Lgoty jest Wawrzyniec, dziedzic Kotowic, który pełnił funkcję sołtysa od 1392 roku. W latach 1393-9 był też wójtem miasta Wolbromia. Jego żoną była Świętochna (Wichna) córka Kmity sołtysa ze Ściborzyc. Jego synowie Piotr i Mikołaj zostali wójtami wolbromskimi.

Lgota stanowiła własność królewską. w tenucie wolbromskiej w rękach Szafranców z Pieskowej Skały. W XV wieku Dłużec, jako część tenuty wolbromskiej trafia w ręce rodu Szafranców. W 1415 roku Piotr Szafraniec z Łuczyc podkomorzy krakowski zapisał swemu

⁷⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, op.cit. t. V, s.201

⁷⁸ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 90, 91, „Lgota” w; Słownik Geograficzno - Historyczny

synowi, także Piotrowi zamek w Pieskowej Skale wraz z wsiami do niego należącymi oraz miasto Wolbrom z wsiami Dłużec, Lgota Wolbromska i Łobzów. Szafrancowie poddierżawiali jednak poszczególne wsie. W latach 1428-1440 dziedzicem (tenutariuszem) części Lgoty Wolbromskiej jest Jakusz z Cianowic herbu Turzyna, a od 1440 do 1467 jego syn Wawrzyniec z Cianowic. W 1448 roku wspomniany Wawrzyniec, zastawia za 22 grzywny Stanisławowi i Janowi Swedrzykom (Świdrom) z Pękowic karczmę w Lgocie płacącą 2 kopy groszy, co poświadcza istnienie karczmy w tej wsi.

Piotr Szafraniec z Pieskowej Skały podkomorzy krakowski i tenutariusz Lgoty wielokrotnie zastawiał lub brał kredyt, którego zabezpieczeniem była obietnica wwiązania, czyli przekazania praw do Lgoty. Taka sytuacja miała miejsce choćby w 1449 roku, kiedy Szafraniec i jego poręczyciele zobowiązali się zapłacić Janowi z Krasowa 160 grzywien pod rygorem wwiązania go do Dłużca i Lgoty. Podobna sytuacja miała miejsce w 1453 roku, kiedy Piotr Szafraniec zobowiązał się zwrócić Dorocie wdowie po Zawiszy z Bebelna 200 grzywien i jego synowi Janowi 120 grzywien z racji długu pod rygorem wwiązania ich do Lgoty, Łobzowa i Dłużca. W efekcie w latach 1453-68 wspomniana Dorota Zawiszyna występuje, jako tenutariuszka Dłużca, Łobzowa i Lgoty.⁷⁹ Z kolei w 1457 roku występuje Jan Grzymała dziedzic (tenutariusz) Lgoty i Lasek, a następnie jego syn Otto, co mogłoby świadczyć, że Lgota była podzielona pomiędzy różnych właścicieli.

Tenutę wolbromską obejmującą miasto Wolbrom oraz wsie Dłużec Lgotę i Łobzów w 1471 roku przejął z rąk Szafranców za 650 florenów węgierskich Piotr Balicki, a w 1478 roku Franciszek Gliwicz z Krakowa herbu Strykoń i inni. Przed 1490 r. tenuta wolbromska była w rękach Jana Staszewskiego. Potem tenuta, do której należał Dłużec wróciła w ręce Szafranców. Król zapisał ją Stanisławowi Szafrancowi, potem jego synowi Hieronimowi, a potem potomkom Piotrowi i Stanisławowi. W pierwszej połowie XVII wieku królewską część wolbromską dzierżawił Joachim Hynek, potem Firlejowie i Korycińscy, a po Potopie Hieronim Dębski miecznik inowrocławski. Potem tenutariuszem byli Pisarscy z Pisar (1668), następnie Mikołaj Koryciński (1671 – 1680), Stanisław Książki wojewoda krakowski (od 1680) a potem w 1698 Kazimierz Podgórski, a od 1700 r. rodzina Dębińskich z Dębian, która utrzymała tenutę do rozbiorów.⁸⁰

Wracając do początków Lgoty. Dzięki dokumentowi z 1471 roku, w którym Piotr Szafraniec z Pieskowej Skały, ręcząc za młodszych braci Krzysztofa, Piotra i Stanisława, zastawia część

⁷⁹ Lgota w: Słownik historyczno geograficzny op.cit.

⁸⁰ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego op.cit. t. I, s.107

Lgoty za 130 florenów węgierskich Janowi Grzymale z Lgoty i jego żonie Marcie dowiadujemy się, jak nazywało się owe 7 zastawionych łąnów. Ich nazwy pochodziły od nazwisk chłopów. Były to łąny; Kołodziejowski, dwa Dzietrychowskie, Matrzyszowski (Matrischowski), Jakubczowski (Jakubowski), Szymanowski, Piotrowski, a także pół łąki zwanej Dobrzyca i sadzawkę poniżej sadzawek pana Młodziejowskiego.

Dość często pojawiają się w źródłach imiona i nazwiska chłopów, mieszkańców Lgoty. W 1404 roku występuje Adam z Lgoty, a w 1428 roku Hanusz kmięć z Lgoty, który złapał na gorącym uczynku Macieja i Barcza kmięci z Wielmoży, którzy młócili jego dziesięcinę. W 1431 roku pojawia się w źródłach Piotr karczmarz z Lgoty, w 1448 roku kmięć Jakubiec, a w 1473 roku kmięć Kozub z Lgoty.

Z rejestru z 1564 roku dowiadujemy się, że w Lgocie jest 7 łąnów i 4 pręty kmięce, z których płacony jest czynsz (...) karczma, z której karczmarz płaci 6 grzywien czynszu; 2 młyny albo młyniki korzeczne po jednym kole na słabej wodzie, przez co ludzie muszą jeździć do cudzych młynów dla zmielenia zboża i siodu. Młynarz jest zobowiązany do płacenia 6 grzywien czynszu i do wykarmienia 2 wieprzków rocznie; piwowarzy zobowiązani są do oddawania do dworu około 100 korcy miar siodowych. We wsi jest folwark, na którym uprawia się: żyto, pszenicę, jęczmień, owies, marchew, groch i proso.⁸¹

W 1827 roku w Lgocie Wolbromskiej było 35 domów i 285 mieszkańców, a pół wieku później 45 domów i 319 mieszkańców. Lgota była określana, jako wieś rządowa w gminie i parafii Wolbrom.⁸² W 1875 roku w Lgocie Wolbromskiej (Kalisz) był młyn wodny należący do T. Łębrośiewicza.⁸³

Nazwa

Dokument z 1323 roku, w którym Katarzyna córka Fryderyka z Dębna pozywa braci Wolwrama i Hilarego o część sołectwa we wsiach Dłużec, Lgota i Łobzów dotyczy prawdopodobnie dzisiejszej Lgoty Wolbromskiej i jest to najstarsza wzmianka o istnieniu tej miejscowości. W dokumencie nazwa wsi została zapisana, jako „Lgotha”⁸⁴ lub „Ylgotha”⁸⁵. W kolejnych dokumentach nazwa wsi została zapisana, jako Elgota (1399 r.), Lgota (1400),

⁸¹ Słownik historyczno geograficzny, op.cit.

⁸² Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, op.cit. t. V, s.201

⁸³ Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, op.cit. t. I, s.522

⁸⁴ K. Rymut, Nazwy miejscowe op.cit. s.91

⁸⁵ Słownik Geograficzno - Historyczny

Lgotha (1404), Lglotha (1431), Lijgotha (1443), Elgotha (1462) oraz Helgota (1468).⁸⁶ W ilustracji z 1789 roku wieś występuje, jako „Ligota”, a dopiero w 1827 roku pojawia się oficjalnie nazwa Lgota Wolbromska. Człon nazwy „Wolbromska” wziął się zapewne z tego, że w XVIII wieku wieś należała do starostwa wolbromskiego.

ŁOBZÓW

Najstarsza wzmianka o Łobzowie pochodzi z dokumentu datowanego na 1323 rok, w którym Katarzyna córka Fryderyka z Dębna w powiecie sandomierskim pozwała braci Wolwrama i Hilarego o część sołectwa we Łobzów, Dłużec i Lgota. Katarzyna ostatecznie zrzekła się praw do sołectwa za 4 grzywny. Łobzów był wsią królewską wchodzącą w skład tenuty wolbromskiej. Co ciekawe spisy świętopietrza z lat 1350-51 lokalizują kościół parafialny w Łobzowie, a dochody jego plebana określają na 2 grzywny, co świadczy, że parafia łobzowska należała do niewielkich i niezbyt gęsto zaludnionych.⁸⁷ Wkrótce jednak parafia łobzowska została przeniesiona do Wolbromia. W XIV wieku obszar parafii wolbromskiej obejmował poza samym Wolbromiem tylko Łobzów.⁸⁸

Kilkadziesiąt lat później nazwa wsi pojawia się w dokumencie z 1396 roku, w którym opisano granice wytyczone między miastem Wolbromiem, a wsią Dłużec. Jak zapisano, biorąc początek od skotnicy (scothnicza), dalej idą „ultra 2 laneos remocius” do wsi Łobzów i z drugiej strony potoku zwanego „Swuthwirsch” (nie zidentyfikowano) i do miasta Wolbromia, a ściśle „intra civitatem et quosdam ortos 3 stadia” do roli zwanej Kisiel (Kyszel). Z kolei w 1400 roku król nakazał, aby jadący traktem z Krakowa do Wrocławia i Wielkopolski nie omijali Wolbromia (pobór cła królewskiego) pod groźbą utraty towarów i ustalił opłatę od konia i wozu, przeznaczając je na naprawę drogi prowadzącej przez miasto Wolbrom oraz wsie Łobzów i Chlinę w kierunku Żarnowca.⁸⁹

W 1415 roku Piotr Szafranec z Łuczyc podkomorzy krakowski zapisał swemu synowi, także Piotrowi zamek w Pieskowej Skale wraz z wsiami do niego należącymi oraz miastem

⁸⁶ tamże

⁸⁷ Dzieje Olkusza i regionu t. I, op.cit. s.63 i 64

⁸⁸ Tamże, s. 398

⁸⁹ Tamże, s. 406

Wolbrom z wsiami Dłużec Lgota i Łobzów. Syn miał objąć te dobra dopiero po śmierci ojca. W 1422 król potwierdził mu nadanie zamku wraz z kluczem dóbr.⁹⁰

W 1452 roku Piotr Szafraniec (młodszy) z Pieskowej Skały miał zwrócić Szczepanowi Podgórnemu 1600 florenów węgierskich pod gwarancją wwiązania go w miasto Wolbrom z wójtostwem i wsie: Dłużec, Lgota, Łobzów i cło w Łobzowie. Opłaty celne, jakie ponosi kupcy przejeżdżający prowadzącą przez Łobzów drogą królewską musiały stanowić łakomy kąsek. 1457 Mikołaj z Trzebienic i Jan z Bolesławia opiekunowie synów Piotra Szafranca zagwarantowali szlachcicowi Wierzbicie z Wilkowa wwiązanie go do dóbr Łobzów i Dłużec wraz ze wszystkimi prawami, czyli mieszkańcami, czynszami, domami, polami, karczmami, stawami, lasami za wyjątkiem cła zwanego Łobzowskim, które miało być pobierane na rzecz synów Szafranca. W dokumentach z lat 1453-68 występuje Dorota Zawiszyna wdowa po Zawiszy z Bebelna tenutariuszka. Dłużca, Łobzowa i Lgoty Wolbromskiej, która odstąpiła synom Janowi i Zawiszy po połowie tych trzech wsi. Synowie zostali zobowiązani do uczestnictwa w wyprawie wojennej zarówno ze swoich dóbr własnych jak i dóbr swojej matki. Dokumenty poświadczają, że w 1459 roku Łobzów należał do starostwa niegrodowego wolbromskiego.

Nazwa wsi pojawia się wielokrotnie w dokumentach sądowych z drugiej połowy XV wieku. W 1461 Stanisław z Młodziejowic wójt z Wolbromia przedłożył sądowi przywileje mieszczan i mieszkańców z Wolbromia oraz kmieci z Łobzowa i Dłużca oraz wezwał w imieniu króla opisywanego wcześniej Wierzbietę z Wilkowa do przedłożenia swoich praw i przywilejów do Łobzowa i Dłużca.

Być może wieś była podzielona pomiędzy kilku dzierżawców, skoro dwa lata później w 1463 roku Dorota wdowa po Zawiszy z Bebelna w powiecie chęcińskim i jej synowie Jan i Zawisza dzielą się dobrami jej tenuty. Dorocie przypadła cała wieś Dłużec a w Łobzowie sześciu kmieci na półłankach i siódmy na kwarcie oraz łąki dworskie w Łobzowie. Jej synowie Jan i Zawisza dostali całą wieś Łobzów z rolami pustymi z wyjątkiem części Doroty. W 1464 roku komisarze królewscy wydali wyrok w sprawie między kmieciami wsi Dłużec i Łobzów, a wspomnianą Dorotą tenutariuszką tych wsi z racji gęsi, które wzięła od nich Dorota pod zastaw wołów, oraz z tytułu nadzwyczajnych powinności drogowych „alias podroszą”. Król Kazimierz Jagiellończyk zatwierdził wyrok wydany przez swych komisarzy.⁹¹ W 1471 roku tenutę wolbromską wraz z wsią Łobzów przejął z rąk Szafranców

⁹⁰ Tamże s. 117

⁹¹ Słownik historyczno – geograficzny op.cit.

za 650 florenów Piotr Balicki, potem w 1478 roku Franciszek Gliwicz z Krakowa herbu Stary Koń. Przed 1490 r. tenuta wolbromska była w rękach Jana Staszковского, który jako tenentariusz wolbromski występuje jeszcze w 1502 roku.

W latach 1508-09 miasto Wolbrom oraz wsie Dłużec, Lgota i Łobzów znalazły się ponownie w rękach Szafranców, gdyż król zapisał nań 4200 grzywien Stanisławowi Szafrancowi. Później tenuta przeszła w ręce jego syna Hieronima, starosty wolbromskiego i sekretarza królewskiego, a także autora rozbudowy zamku w Pieskowej Skale w stylu renesansowym. W połowie stulecia dobra wolbromskie wraz z wsią Łobzów trafiły do jego potomków Piotra i Stanisława.⁹²

W 1549 roku król Zygmunt August zatwierdził zapis 2000 florenów posagu i wiana dla Anny żony Hieronima Szafranca z Pieskowej Skały na dobrach królewskich Wolbrom i wójtostwie w tym mieście oraz wsiach do Wolbromia należących, czyli Łobzowie, Dłużcu i Lgocie, czyli tak zwanej tenucie wolbromskiej.⁹³

W połowie XVII wieku tenutę wolbromską dzierżawił Joachim Hynek, potem Firlejowie i Korycińscy, a po najeździe szwedzkim Hieronim Dąbski miecznik inowrocławski. Potem tenentariuszami byli Pisarscy z Kęt (1668), następnie Mikołaj Koryciński (1671 – 1680), Stanisław Książki wojewoda krakowski (od 1680 roku) a potem Kazimierz Podgórski (1698) i od 1700 roku rodzina Dębińskich z Dębian, która utrzymała dzierżawę starostwa wolbromskiego do końca epoki staropolskiej, czyli do 1795 r. Potem wieś stała się własnością rządu. Po upadku powstania listopadowego władze carskie przejęły na własność wolbromskie dobra ziemskie. W 1838 roku z ich części obejmującej m.in. folwark Wolbrom, wsie Łobzów i Dłużec (3893 morgi) utworzono tzw. majorat, który w uznaniu zasług wojennych otrzymał z rak cara generał major Niełojow.⁹⁴

Co ciekawe, jeszcze w XVIII wieku od wsi Dłużec po Łobzów w kierunku północno-wschodnim rozciągał się świerkowo jodłowy las starościński, którego fragment od miasta, aż po Sulisławice stanowił las dębowy zwany Dąbrową.⁹⁵ Na początku XIX wieku, w 1827 roku w Łobzowie było 114 domów i 822 mieszkańców, a pod koniec XIX wieku 157 domów. Mieszkańcy wsi, poza rolnictwem trudnili się wyrobem gontów.⁹⁶ Rzemiosło ma w tej wsi

⁹² Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s. 107

⁹³ Słownik historyczno geograficzny op.cit. hasło Dłużec

⁹⁴ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. s. 481

⁹⁵ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. s. 408

⁹⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. V, s. 672

długie tradycje, skoro wolbromski cech kowali, ślusarzy stolarzy i bednarzy, jak wynika z zachowanych ksiąg cechowych z lat 1769 – 1914 zrzeszał majstrów z samego Wolbromia a szkolił chłopców z tego miasta i pobliskiego Łobzowa.⁹⁷ W 1819 roku dziekan wolbromski ks. Józef Łapanowski utworzył w Łobzowie Towarzystwo Ksiąg Elementarnych.⁹⁸

Nazwa

W najstarszym dokumencie z 1323 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Lobsow”. W kolejnych dokumentach wieś występuje, jako; Lobszow, Lobzow, Lobzowo, a także Nowa Wieś. Zbliżona do dzisiejszej nazwa Łobzow pojawia się w 1581 roku. Nie ma pewności, co do pochodzenia nazwy wsi. Według jednej koncepcji jest to nazwa topograficzna wywodząca się od staropolskiego słowa „łoboda”, czyli lebioda, albo „łobozie” – krzaki. Rdzeń „łob” występuje często w nazwach roślin na bagnach, a Łobzów leży na terenach podmokłych. Druga interpretacja mówi, że nazwa wsi jest nazwą dzierżawną od nazwy osobowej, czyli imienia „Łobez”.⁹⁹ Kim był ów Łobez – nie wiadomo.

PODLESICE II

Nazwa wsi Podlesice pojawia się po raz pierwszy w datowanym na 1327 rok dokumencie, w którym Władysław Łokietek nadaje braciom Wolwramowi i Hilaremu sołtysom z Dłużca las królewski należący do wsi Dłużec, rozciągający się na długość i szerokość do granic dóbr: Pilcza (dziś Pilica), Udórz, Szczeklniki, Podlesice, Wierzchowice (dziś Wierzchowisko) i Gołaczowy, w celu lokacji na prawie niemieckim, czyli frankońskim wsi Wolbrom. W dokumencie z 1381 roku pojawia się zwrot „De Podlesicz”, czyli z Podlesic. W dwóch dokumentach z 1385 roku występuje niejaki „Czikone de Podlesicz”, a następnie „Cikone de Podlese”. Wspomniany Cikone (Czikone) był zapewne właścicielem wsi.¹⁰⁰ Ponieważ nazwa Podlesice była dość częsta nie mamy pewności, czy wzmianka z 1400 roku mówiąca, że Wierzchosław z Siedlisk sprzedał za 200 grzywien Zbyszkowi ze Stadnik dwie części wsi Podlesie kupione u Klary i Małgorzaty córek Jana z Dobiesławic, dotyczy dzisiejszych Podlesic. Wskazywałaby by na to opisana przynależność tej wsi do

⁹⁷ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I s. 404

⁹⁸ Tamże s. 488

⁹⁹ K. Rymut, Nazwy miejscowe op.cit., s. 96

¹⁰⁰ Słownik historyczno – geograficzny op.cit.

powiatu lełowskiego, w którym faktycznie były podówczas Podlesice oraz fakt, że w 1385 roku pisownia nazwy Podlesice występuje, jako „de Podlese”.

Jak wynika z zapisków w XIV i XV wieku Podlesice były osadą rycerstwa zagrodowego.¹⁰¹ Z rejestru poborowego powiatu lełowskiego wiemy, że w 1581 roku wieś „Podlieszicze”, bo tak zapiano jej nazwę miała 4 łany kmieci i jednego zagrodnika z rolą.¹⁰²

W 1789 roku w Podlesicach było 11 domów, a w 1791 roku 14 domów i 90 mieszkańców.¹⁰³

Nazwa

W XIV wieku nazwa wsi występuje w różnych formach, poza wspomnianymi „De Podlesicz”, czyli z Podlesic, jak zapisano w dokumencie z 1381 roku, czy „de Podlesicz”, a następnie „de Podlese” z 1385 roku. Kolejne, odnotowane w źródłach historycznych formy pisowni nazwy tej wsi, to; Podlyessicze (1470 – 80), Podlieszicze (1581 rok), Podleszyce (1629), Podleszyce (1680 rok), Podlesie (1789). Używana współcześnie nazwa Podlesice pojawia się w 1921 roku, a 1952 roku występują dwie wsie, czyli Podlesice I i Podlesice II.¹⁰⁴

Wbrew pozorom nazwa Podlesice, nie jest nazwą topograficzną, gdyż o niemal każdej wsi lokowanej w średniowieczu można napisać, że była „pod lasem”. Prawdopodobnie jest to nazwa etnograficzna oznaczająca pierwotnie ludzi osiadłych pod lasem.¹⁰⁵ Częstokroć było to związane z ich głównym zajęciem związanym z lasem np. bartnictwem.

PORĘBA DZIERŻNA

Przed 1320 rokiem Marek i Klemens synowie Abrahama dziedzice z Kromołowa, rycerze Władysława Łokietka księcia krakowskiego i sandomierskiego wystawili przywilej na sołectwo w Porębie Dzierżnej. Taki, niezachowany do naszych czasów dokument przedłożyli w 1431 roku przed sądem ziemskim krakowskim kmieci z Poręby Dzierżnej, aby w sporze z Piotrem Pieniążkiem udowodnić, iż podlegają sądowi prawa niemieckiego.¹⁰⁶

¹⁰¹ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s.61,62

¹⁰² Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. VIII, s. 419

¹⁰³ Tamże, s. 138

¹⁰⁴ Słownik historyczno – geograficzny op.cit.

¹⁰⁵ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 128

¹⁰⁶ Zapis o przedłożeniu takiego dokumentu został wtedy wykreślony z zapisków sądowych, co poddaje w wątpliwość jego autentyczność.

Ze spisów świętopietrza z lat 1350-51 dowiadujemy się o wsi parafialnej, dzisiejszej Porębie Dzierżnej położonej w dekanacie wysocickim. W dokumentach występuje tam, jako Poramba (Paluskonis) Paszkonis, co tłumaczy się, jako Poręba Paszka. Przytoczone źródła mówią nie tylko o istnieniu samej wsi, ale także parafii i kościoła. Wieś Poręba Paszkowa, była królewszczyzną.¹⁰⁷ Można przypuszczać, że osadnictwo na terenie, gdzie obecnie znajduje się Poręba było starsze. W dokumencie z 1327 roku stwierdzającym nadanie braciom Wolwramowi i Hilaremu lasu królewskiego należącego do Dłużca, przy opisie granic owego lasu występuje wieś o nazwie „Schechilnyky”. W 1336 roku ta wieś występuje pod nazwą „Szczerbnik”, a w 1393 roku, jako folwark (allodium) „Szczeklniki”. Wieś, jak wynika z zapisów źródłowych, sąsiadowała z Udorzem. Dzisiaj na terenie gminy Wolbrom, ani ościennych nie ma wsi o takiej lub zbliżonej nazwie, dlatego historycy przypuszczają, że została ona wchłonięta przez Porębę Dzierżną.¹⁰⁸

Wracając do Poręby. W najstarszym dokumencie z lat 1350-51 miejscowy kościół wzmiankowany, jako „ecclesia de Poramba Paluskonis”. Najstarszy kościół pw. św. Marcina był drewniany, a w 1530 roku zbudowano go na nowo z modrzewia.¹⁰⁹

Wkrótce wieś zmieniła nazwę. „Villa dicta in wlgari Zdzezyca alias Poramba”, czyli wieś zwana pospolicie „Zdzezyca” inaczej „Poramba”. Taki zapis zachował się w dokumencie z 1381 roku. Andreas de Zdeschicza występuje w dokumentach z roku 1388, a w datowanym rok później dokumencie znajdujemy o nim wzmiankę „Andream ... de Poramba Szdeszicza”. Od 1401 roku występuje w dokumentach Maciej z Imbramowic, sołtys Poręby Dzierżnej, który sądził się namiętnie z sąsiadami, np. w 1405 roku ze Staszkiem Szczeciłą z Grabowej o konia gwałtem zabranego na drodze. Jak wynika z dokumentów, w 1426 z podziału dóbr między braćmi; Janem, Piotrem i Mikołajem, Janowi przypadły Maków ze Zwonowicami (dziś Dzwonowice), a Piotrowi i Mikołajowi trzy wsie: Witowice, Gotprzydowice (wieś dzisiaj nieistniejąca) i Poręba Zdzieszycza, czyli dzisiejsza dziś Poręba Dzierżna. W dokumencie z 1431 roku pojawia się po raz kolejny imię sołtysa Poręby. We wspomnianym dokumencie Mikołaj z Pukarzowa podczaszy sieradzki zagwarantował Krzychnie wdowie po Piotrze niegdyś z Makowa, sołtysie z Poręby Zdzieszycza, zwrot 100 grzywien. W 1476 roku z podziału dóbr między braćmi; Janowi Pieniżkowi z Witowic staroście sanockiemu przypadły Witowice i Gotprzydowice, a Stanisławowi jego część i część ich brata Mikołaja Pieniżka

¹⁰⁷ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s.64

¹⁰⁸ Słownik geograficzno – historyczny op.cit.

¹⁰⁹ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. s. 88

nadaną mu przez króla, gdyż wspomniany Mikołaj dokonał zdrady króla na rzecz króla Węgier. W efekcie stracił wieś: Topola, Poręba (Zdzieszyca), Szarkówka i Jadowniki. Wspomniany Mikołaj Pieniążek z Witowic herbu Jelita, podkomorzy i starosta krakowski odzyskał jednak łaski króla, a co za tym idzie nadaną mu wieś Porębę Dzierzną. W 1495 roku król zezwolił Janowi Pileckiemu wykupić Porębę Dzierzną wchodzącą w skład królewskiej żarnowieckiej z rąk Mikołaja Pieniążka z Witowic. Jako dzierżawca tej wsi występuje Pilecki w 1496 roku. W tym akcie wspomina się, że przez wieś przebiega droga królewska do Miechowa przez Szreniawę. Co ciekawe, nazwy wsi występowały zamiennie, skoro w 1529 roku wieś została znowu określona, jako Poręba Paszka.¹¹⁰, a w dokumencie z 1531 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Zdziezicza”. Był to dokument, w którym król Zygmunt Stary wydał Stanisławowi Brzechowskiemu nowy przywilej na sołectwa we wsiach Poręba Dzierzna i Chełm, należących do miasta Żarnowiec. W XVI wieku w Porębie była karczma. Wtedy wieś obejmowała 10 łanów kmiecych, 11 zagrodników bez roli, 6 komorników bez bydła. Mieszkał tu także jeden rzemieślnik.¹¹¹ Pierwsza wzmianka o istnieniu szkoły w Porębie Dzierżnej pochodzi z 1690 roku.¹¹² Zimą 1710 roku, po zakończonej wojnie północnej w Porębie Dzierżnej stacjonowały wojska saskie rabując i niszcząc ludność.¹¹³ W 1789 roku w Porębie były 43 domy, a w 1791 roku 44 domy i 312 mieszkańców.¹¹⁴ Według danych z 1827 roku we wsi było 46 domów i 371 mieszkańców, a pod koniec XIX wieku 91 domów (w tym 4 dworskie) i 630 mieszkańców. We wsi znajdowała się także cegielnia i wapiennik. W 1867 roku folwark Poręba Dzierzna obejmował 1255 mórg.¹¹⁵

Nazwa

W najstarszym dokumencie z 1350 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Poramba Paluskonis” lub też „Poramba Paszkonis”. Zatem drugi człon był nazwą osobową pochodzącą od imienia „Paszko”. Na początku XV wieku w źródłach występuje Paszko z Balina koło Chrzanowa, który miał swoje dobra także w powiecie olkuskim. Jednak wiązanie go z Porębą jest jedynie hipotezą. W dokumencie z 1381 roku znajdujemy zapis „Villa dicta in wlgari

¹¹⁰ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s.64

¹¹¹ Tamże s. 131

¹¹² Tamże s. 456

¹¹³ Tamże s.116

¹¹⁴ Tamże s. 139

¹¹⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. VIII, s. 816

Zdzezycza alias Poramba”, czyli wieś zwana pospolicie „Zdzezycza” inaczej „Poramba”. Andreas de Zdzeschicza występuje w dokumentach z roku 1388, a w 1389 roku występuje dwuczłonowa nazwa wsi „de Poramba Szdzezicza”. W dokumencie z 1531 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Zdziezicza”. Dekadę później, w 1541 roku zapisano w dokumencie „Villa Poremba sive, Zdziezicza”, co można tłumaczyć, jako „Wieś Poręba, czyli Zdzeszyca”. W dokumencie z 1546 roku także zostaje odnotowana dwuczłonowa nazwa, czyli „Poremba Sczieznicza”. Kolejne nazwy, to; Poremba Dzeszyca (1629 rok), Poręba Zdzierzna (1748 - 49), Zdziezno Poręba (1782 – 83) i używana obecnie Poręba Dzierzna (1790-92 oraz 1877 rok). Co ciekawe w oficjalnym skorowidzu miejscowości z 1921 roku nazwa wsi została zapisana, jako Poręba Dzierzna.

Nazwa wsi jest nazwą kulturową. Używane do dzisiaj słowo „poręba”, to „miejsce, gdzie w lesie drwa rąbią”. Ponieważ takich wykarczowanych w lesie miejsc, gdzie powstawały wsie było wiele potrzebne było dookreślenie. W przypadku Poręby słowo „dzierzna”, to człon odróżniający dzierzawny wywodzący się od nazwy osobowej (imienia) Zdzeszyc (lub Zdzesław albo Zdzedąb). Imię „Sdesitz” występuje w źródłach już w 1257 roku, a Dzesicz w 1473 roku. Imię „Zdzeszyc” przeszło transformację poprzez „Zdziech” do obecnego Zdzisław.¹¹⁶

PORĘBA GÓRNA

W 1343 biskup krakowski Jan Grot powierzył synowi Heinmanna szklarza z Opawy las zwany Chelm „Inter Martini Porambam et Goloczol”, czyli pomiędzy wsiami Poręba Marcinkowa i Gołaczewy celem wykarczowania i osadzenia kolonistów na prawie średzkim na 30 łanach frankońskich. To najstarsza, pewna wzmianka o dzisiejszej wsi Poręba Górna.¹¹⁷ W dokumencie wieś występuje, jako „Martini Porambam”, czyli Poręba Marcinkowska lub Marcinkowa, co można wiązać z imieniem Marcina – być może właściciela wsi. W spisach świętopietrza pod datą 1353 – 58 spotykamy w dekanacie wysocickim parafię we wsi rycerskiej Poramba Pribconis (Poręba Przybka, występuje później, jako Poręba Marcinkowa, Marcinowa i Wielka). Zatem już w średniowieczu istniały na terenie obecnej gminy Wolbrom

¹¹⁶ K. Rymut, Nazwy miejscowe, op.cit., s. 131

¹¹⁷ Słownik geograficzno – historyczny op.cit. W Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego (t.VIII s. 816) znajduje się wzmianka, że kościół w Porębie Górnej założył w 1315 roku Jacek Pakosz, właściciel wsi. Ta informacja nie znajduje potwierdzenia w innych źródłach.

dwie wsie o nazwie Poręba i obie były siedzibami parafii, co utrudnia ich identyfikację i rozróżnienie w źródłach. Na dowód dobrej identyfikacji wsi podaje się, że wg dokumentu z 1343 roku Poręba Górna graniczyła z wsiami Chełm i Gołaczewy, czyli była położona na południe od Wolbromia.

W dokumentach z lat 1350 – 51 występuje „Poramba Paluskonis”, a następnie „Poramba Paleczkonis” (1354 – 56), co także można wiązać z imieniem właściciela - Paszka.¹¹⁸ W XIV wieku okoliczne dobra należały do możnego rodu Śreniawitów, z którego wywodziło się wiele rodzin pieczętujących się herbem Śreniawa. W 1387 roku Mirosław z Poręby Marcinkowej oskarżył Wita z Boczkowic, iż ten nie posiada prawa rycerskiego. W 1411 roku Jakusz z Poręby Marcinowskiej sprzedał za 250 grzywien Marciszowi z Trzebienic część Poręby, Trzebienic i Lgoty Wolbromskiej. Z kolei w dokumentach z lat 1462-97 występuje pleban i prebendarz w Koniuszy niejaki Przybysław (Przybek), który był synem Przybysława herbu Szreniawa dziedzica Poręby Górnej (Marcinkowskiej).

W 1505 roku Florian alias Tworzyjan Chrzastowski, tenutariusz Poręby Wielkiej (taką wtedy nosiła nazwę) przyrzekł Stanisławowi z Czajowic koło Ojcowa zwrócić 100 florenów długu do Bożego Narodzenia.

Miejscowy kościół pw. św. Jana Chrzciciela, wzmiankowany w źródłach w latach 1346 – 1358 (ecclesia de Poramba Pribconis) w 1598 roku był już murowany. W XVI wieku okręg parafialny obejmował Porębę Górną i Porąbkę (Poramba Minor). Wspomniana Porąbka, należała do rodu Śreniawitów i była wzmiankowana po raz pierwszy w źródłach w 1379 roku przy okazji nadania z niej dziesięciny przez biskupa Zawiszę z Kurozwęk mansjonarzom krakowskim. W 1381 roku nazywano ją Porębą Jaskową, a w 1434 Porębą Mniejszą, czyli Porąbką.¹¹⁹ W 1445 roku Przybek z Porąbki i Poręby Górnej, odchodząc od swego powiatu, zobowiązał się zapłacić 22 florenów węgierskich Mikołajowi Brunowi wójtowi bocheńskiemu.

Pierwsza wzmianka o szkole w Porębie Górnej pochodzi z 1598 roku. We wspomnianym dokumencie jest wzmiankowany dom dla rektora takiej szkoły, a raczej plac pod taki dom (domum seu aream), co mogło oznaczać brak szkoły.¹²⁰

¹¹⁸ Według F. Kiryka, zapisy o Porębie Paszkonis (Paszka) odnoszą się do Poręby Dzierznej, a wzmianki o Porębie Marcinkowskiej i Przybka, do dzisiejszej Poręby Górnej. Patrz. Dzieje Olkusza i regionu op.cit., T I, s. 64 Inaczej uważają autorzy słownika geograficzno – historycznego.

¹¹⁹ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s. 66

¹²⁰ Tamże s.88

Wiemy, że w XVI wieku w Porębie Górnej było 11 łąnów kmiących, 2 komorników z bydłem i 4 bez bydła. We wsi była także karczma.¹²¹

W 1789 roku w Porębie Górnej było 28 domów. Jeszcze w XVIII wieku pastwiska miejskie Wolbromia ciągnęły się na południe ku wsi Chełm i Porębie Górnej, gdzie znajdowały się zarośla sosnowe.¹²² W 1827 roku w Porębie Górnej były 43 domy i 252 mieszkańców, a w 1873 roku miejscowy folwark obejmował 615 mórg.¹²³

Nazwa

W dokumencie z 1343 roku wieś jest opisana, jako „Martini Porambam”, czyli Poręba Marcinkowska lub Marcinkowa, co można wiązać z imieniem Marcina – być może właściciela wsi. W latach 1346 – 58 występuje pisownia Poramba Pribconis, czyli „Poręba Przybka”, a następnie znów „Poraba Marcincowska” (1385 rok), potem „Poraba” (1387 rok), „Poraba Marcinkoua” (1389 rok) oraz Poramba Marczinconis i Poramba Martini (1400 rok). W latach 1470 - 80 pojawia się nazwa Magna Poramba, czyli Poręba Wielka, a w 1490 - Porąba Górna. Nazwy te były używane naprzemiennie. W rejestrze poborowym datowanym na 1629 rok występuje nazwa Poręba Wielka. Z kolei w dokumentach z lat 1783-84 można znaleźć zwrot „Poręba Górna dawniej zwana Poręba Wielka”. Drugie człony nazwy wsi używane do XV wieku to nazwy dzierzawne od imion (przydomków) właścicieli; Przybka i Marcina (Marcinka).¹²⁴ Obecnie używany człon „Górna” jest związany z położeniem geograficznym miejscowości.

¹²¹ Tamże s.131

¹²² Tamże s.408

¹²³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t.VIII s.816

¹²⁴ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 131, Słownik Geograficzno - Historyczny

STRZEGOWA

Pierwsza wzmianka o wsi datowana jest na rok 1399, kiedy w źródłach wymieniany jest „Johannes de Strzegowa ... capellanus”, czyli jak byśmy dzisiaj powiedzieli ks. Jan ze Strzegowej.¹²⁵ Prawdopodobnie parafia w tej wsi powstała w drugiej połowie XIV wieku (nie ma jej we wcześniejszych spisach świętopietrza). Wieś była częścią dóbr pileckich. W datowanym na 1404 rok dokumencie Jadwiga wdowa po wojewodzie sandomierskim Ocie (Ottonie) z Pilicy wyznacza swojej wnuczce Jadwidze córce Wincentego z Granowa, jako posag kupione za 500 grzywien. wójtostwo w Łańcucie oraz m.in. 125 grzywien na Strzegowej. Dokument z 1437 roku wymienia Piotra, rektora kościoła w Strzegowej. W 1490 roku wieś miała 10 łanów. Z dokumentów datowanych na 1581 rok wynika, że Strzegowa była podzielona. Większość wsi, bo 13 łanów należało do Padniewskich, czyli właścicieli dóbr pileckich, a jeden łan do Wilskiego.¹²⁶ Szkoła przy miejscowej parafii była wzmiankowana w 1596 roku, a następnie w 1614 i 1690 roku (rectorem scholae habens sine residentia propria).¹²⁷

W XVI wieku w Strzegowej było 13,5 łanów kmiecych, dwóch komorników bez bydła i 2 rzemieślników oraz jeden łan ziemiański.¹²⁸ Jako ciekawostkę, można podać fakt, że w XVI wieku w Strzegowej działała huta żelaza, skąd wywożono żelazo do Krakowa. Działalność huty opierała się o miejscowe złoża rudy żelaza. Rozwój hutnictwa popierali właściciele włości pileckich, do których należała wieś. Jak podają rejestry celne krakowskie, w 1584 roku przywieziono do Krakowa 28 wozów żelaza ze Strzegowej. Dla porównania w 1593 roku do Krakowa trafiło 7 wozów żelaza z Wolbromia i 7 ze Złożeńca. Górnictwem i hutnictwem zajmowali się miejscowi chłopci. Od XVII wieku w Pilicy działała szabelnia, czyli manufaktura wytwarzająca szable, w całości lub bez rękojeści i pochew. Szable wytwarzano także z żelaza przywożonego ze Strzegowej.¹²⁹

W 1789 roku w Strzegowej było 61 domów, 335 mieszkańców w tym 5 Żydów. A w 1791 roku wieś składała się z 58 domów i 353 mieszkańców w tym 12 Żydów.¹³⁰ Z kolei w 1827 roku we wsi były 63 domy i 440 mieszkańców. W 1871 roku dobra Strzegowa składały

¹²⁵ Dzieje Olkusza i regionu, op.cit. t. I, s.71

¹²⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. XI, s.454

¹²⁷ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s.90

¹²⁸ Tamże s. 131

¹²⁹ Tamże s. 128 i 349

¹³⁰ Tamże s. 139

się z folwarków Strzegowa i Leśniczówka. Pod koniec XIX wieku wieś miała 57 domów i 511 mieszkańców. Folwark, poza polami uprawnymi miał też wapiennik i należał do dóbr w Pilicy.¹³¹

Nazwa

W najstarszym dokumencie z 1399 roku wymieniony jest „Johannes de Strzegowa”, co może oznaczać, że w mianowniku nazwa wsi brzmiała „Strzegow”. W „Liber beneficiorum” Jana Długosza (1470-80) wieś wymieniana jest, jako „Strzegowa”, ale w 1490 roku, znów, jako „Strzegow”. Od XVI wieku utrzymuje się nazwa Strzegowa.

Prawdopodobnie jest to nazwa dzierzawna od nazwy osobowej, „Strzeg”. W średniowieczu były imiona Strzeżymir – ten, który strzeże (pilnuje) pokoju i Strzeżysław.¹³² Choć jest też inna możliwość i nazwę wsi można wiązać z istnieniem na przełomie XIII i XIV wieku umocnionego systemu obronnego, którego elementami były zamek Smoleń oraz grodziska na górze Biśnik i Grodzisku Pańskim w pobliżu Strzegowej. Wtedy, być może etymologii nazwy wsi należy szukać w słowie „strzec”, co mogłoby określać powinności mieszkańców osady w ramach tego systemu.

SULISŁAWICE

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1299 roku, kiedy wieś wymieniona jest, jako „Sulislavivi”. Był to dokument, w którym papież Grzegorz IX potwierdził posiadłości klasztoru w Tyńcu. W ich składzie była wieś Sulisławice. Kolejne informacje o wsi pochodzą z 1381 roku. Wtedy była to wieś rycerstwa zagrodowego i bardzo rozdrobniona. W latach 1381 – 85 posiadało łany ziemiańskie, aż pięciu rycerzy, czyli wieś była podzielona na pięć części. Jednym z nich był występujący w źródłach w 1404 roku Stogniew z Sulisławic. Warto nadmienić, że najbardziej rozdrobnioną pod względem własności wsią powiatu olkuskiego było Chechło w gminie Klucze, gdzie w latach 1376 - 1420 było 40 właścicieli części wsi. Byli to wg. Jana Długosza rycerze herbu Przeginia, którzy sami uprawiali pole.¹³³ W 1403 roku Stogniew z Sulisławic procesował się ze Zbyszkiem z Kunic o całą część swego dziedzictwa w Janowicach. W 1429 roku Wichna wdowa po Wrocławie z Sulisławic

¹³¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. XI, s.454

¹³² K. Rymut, Nazwy miejscowe, op.cit. s. 161

¹³³ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t.I, s.67

zobowiązała się zwrócić Maciejowi kmieciowi z Dłużca dwa woły i dwie krowy, a tenże kmieć Maciej zobowiązał się, że nie będzie czynił szkód wspomnianej Wichnie wśród nierogacizny.¹³⁴ W połowie XV wieku właścicielem wsi był Marcin Sulisławski herbu Śreniawa.¹³⁵ O wsi wspomina Jan Długosz w „Liber Beneficiorum” (1470-80), gdzie zapisał jej nazwę, jako „Sulislawycze”. W 1490 roku wieś miała 4,5 łana. Wiemy, że już w XV wieku w Sulisławicach była karczma. W 1443 roku Mikołaj z Sulisławic sprzedał za 70 grzywien Przybysławowi z Poręby Marcinowskiej (dzisiaj Poręba Górna) część swych posiadłości. W dokumencie z 1471 roku Małgorzata żona Dobiesława z Sulisławic zastawiła na rok Szczepanowi (Świętopelkowi) z Zawady chorążemu przemyskiemu całe jej miasto Bydlin, które otrzymała za długi od Mikołaja Bydlińskiego.¹³⁶ Właściciele Sulisławic wchodzili w związki rodzinne z właścicielami okolicznych dóbr. W 1475 roku Kasper z Janikowic koło Słomnik wyznaczył 200 grzywien posagu i wiana swojej żonie Katarzynie córce Marcisza z Sulisławic. W 1489 roku w dokumentach sądowych występują Marcin (Marcisz) i jego syn Piotr, właściciele Sulisławic. W 1501 roku na własność plebana w Tczycy przeszły 4 gaje, czyli lasy w Sulisławicach. W dokumentach zachowały się nazwy tych lasów. Był to „gagius Granycze”, czyli las Granice rozciągający się od granic Tczycy, Swojczan i Wierzbia aż do granic Jeżówki, następnie gaj Okrąglik między rolami dworskimi, gaj Pożarnik wzdłuż granic Jeżówki i gaj Zapacze. Z kolei w 1472 roku opisano gaj zwany Kozilas, który rozciągał się pomiędzy Sulisławicami, Lgotą i Trzebienicami.¹³⁷ Wieś zmieniała właścicieli. W 1512 roku Zygmunt Stary wyznaczył komisarzy do rozgraniczenia wsi królewskiej Jeżówka w tenucie królowej Elżbiety z wsiami należącymi do Melchiora Waygla mieszczanina krakowskiego, czyli Sulisławice, Wierzchowisko i Lgota.¹³⁸ Z kolei z dokumentów z 1529 roku wynika, że dziesięcina snopowa z Adamowic, Szarkówki, Topoli i Sulisławic miała łączną wartość 1,5 grzywny.¹³⁹ Zachowały się informacje, że zimą 1710 roku podczas najazdu szwedzkiego w Sulisławicach stacjonowały wojska saskie, które rabowały i niszczyły ludność.¹⁴⁰ W 1789 roku w Sulisławicach były 23 domy, a w 1791 roku

¹³⁴ Słownik geograficzno – historyczny op.cit.

¹³⁵ Dzieje Olkusza i regionu. Op.cit. s.119

¹³⁶ Słownik geograficzno – historyczny op.cit.

¹³⁷ Tamże.

¹³⁸ Słownik geograficzno – historyczny op.cit.

¹³⁹ Tamże

¹⁴⁰ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I s.116

27 domów i 168 mieszkańców.¹⁴¹ Z kolei w 1827 roku we wsi było 28 domów i 177 mieszkańców, a w 1886 roku folwark Sulisławice składał się z 280 mórg. Miał też młyn wodny i pokłady wapienia.¹⁴²

Nazwa

W najstarszym dokumencie z 1299 roku nazwa wsi jest zapisana, jako „Sulislavivi”. , Jan Długosz w „Liber Beneficiorum” (1470-80), gdzie zapisał jej nazwę, jako „Sulisławycze”.¹⁴³ Jest to nazwa patronimiczna od nazwy osobowej, czyli imienia „Sulisław”. Staropolskie imię Sulisław (Solisław) jest złożone z dwóch członów: *Suli*, czyli „obiecować”, ale też „lepszy, możniejszy” oraz *-sław*, czyli „sława”. Zatem Sulisław – to "ten, który cieszy się lepszą sławą od innych”.

WIERZCHOWISKO

Najstarszym dokumentem, w którym pojawia się nazwa tej wsi jest wspomniany wcześniej dokument z 1327 roku, w którym król Władysław Łokietek nadaje braciom Wolwramowi i Hilaremu sołtysom z Dłużca las królewski rozciągający się na długość i szerokość do granic dóbr: Pilcza, Udórz, Szczeklniki (niezidentyfikowane), Podlesice, Wierzchowice (dziś Wierzchowisko) i Gołaczowy, w celu lokacji na prawie niemieckim, czyli frankońskim wsi Wolbrom.

Wieś miała wielu właścicieli. W 1346 roku król Kazimierz Wielki poświadczył, że Piotr Zajączek z Wierzchowiska dał Mikołajowi Wierzyńkowi stolnikowi sandomierskiemu całą swoją część we wsi Kunice koło Wieliczki. U schyłku XIV wieku występuje Mikołaj Kurta z Wierzchowiska. W 1416 roku w dokumentach sądowych pojawia się Mściwoj herbu Lis z Wierzchowiska, który sądził się ze Świętopełkiem z Siedliszowic. W 1431 roku Mikołaj alias Forstek z Tczycy wydzierżawił część Tczycy i całą Brzozówkę za 35 grzywien na 4 lata Mikołajowi Siestrzeńcowi sołtysowi z Chliny. W dokumencie nie wymienia się Wierzchowiska, ale prawdopodobnie należało ono do wspomnianego Forstka. Być może wieś miała kilku współwłaścicieli, gdyż dokument z 1438 roku wspomina o podziale dóbr pomiędzy braćmi Andrzejem i Mściwojem (Mszczujem) z Wierzchowiska. Andrzejowi przypadła część Wierzchowiska poczynając od czterech kmieci Mściwoja oraz Brzozówka. W

¹⁴¹ Tamże s. 139

¹⁴² Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. XI, s.572

¹⁴³ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 163, Słownik Geograficzny – Historyczny op.cit.

1443 roku Mściwoj z Wierzchowiska został skazany wraz z innymi rycerzami za wydobycie mieczy i noży przed sądem. W 1445 roku bracia Andrzej i Mszczuj z Wierzchowiska sprzedali za 700 grzywien i dwa konie wartości 100 grzywien Piotrowi Szafrącowi z Pieskowej Skały podkomorzemu krakowskiemu połowę zamku Bobolice, Niegowę i połowę Zdowa.

Z kolei Zofia, córka właściciela Brzozówki, wspomnianego Forstka z Tczycy wyszła za mąż za Jana Balickiego z Balic. W 1447 roku zakonnik Mikołaj Forstek z Tczycy zapisał córce Zofii, żonie Jana z Balic dobra Tczycę i Wierzchowiska, rezerwując sobie na nich dożywocie. Wspomniana Zofia przed 1480 rokiem posiadała już dobra w Tczycy i Wierzchowisku. W składzie majątku nie jest wymieniona Brzozówka, która w tym czasie mogła być częścią wsi Wierzchowisko. W 1484 roku w dokumentach występuje Szymon (Siemonek) z Wierzchowiska, który sprzedał część wsi, ale za to kupił Braciejówkę, Troks, Chrzastowice i Kolbark. Potem Wierzchowisko posiadali jego synowie Jan i Wiąclaw.

W 1496 roku mieszcza krakowska Katarzyna Grabuszowa kupiła Wierzchowisko za 1000 florenów węgierskich od kilku właścicieli. W tym samym roku owi właściciele darowali Katarzynie dwór z rolami folwarku w Wierzchowisku. Co ciekawe miejscowy folwark dawał dziesięcinę plebanowi w Szreniawie, a z łąnów kmiecych do kościoła w Tczycy.

Wtedy część lub cała wieś Brzozówka należała do dóbr Wierzchowisko. Dwa lata później w 1498 roku Małgorzata księżniczka raciborska i opolska, zagwarantowała, że jeżeli uzyska księstwo pszczyńskie od księcia cieszyńskiego Kazimierza, wtedy wymieni zamek i miasto Pszczynę z sąsiednimi miastami i wsiami za dobra dziedziczne Pawła Czarnego z Witowic żupnika krakowskiego, a także dobra, które miał w zastawie m.in. Wierzchowisko. Wymiana nie doszła do skutku. W 1507 roku ten sam Paweł Czarny z Witowic odkupił za 1000 zł od Mikołaja Pieniązka z Iwanowic Adamowice, Szreniawę i Wierzchowiska. Na przełomie XV i XVI wieku Wierzchowisko nadal było w rękach rodzin mieszczańskich krakowskich. Wiemy o tym z datowanego na 1512 rok dokumentu, w którym król Zygmunt Stary wyznaczył komisarzy do rozgraniczenia wsi królewskiej Jeżówka wchodzącej w skład tenuty królewnej Elżbiety z wsiami należącymi do Melchiora Waygla mieszcza krakowskiego, czyli Wierzchowiskiem, Sulisławicami i Lgotą.¹⁴⁴

Według rejestru poborowego z 1581 roku wieś „Brzozowa alias Wirzchowska” była podzielona pomiędzy trzech właścicieli, czyli Jana Fryderyka Bonera, wojewodzinę

¹⁴⁴ Słownik historyczno – geograficzny, op.cit.

Myszkowską i Mikołaja Czernego (Czarnego).¹⁴⁵ W XVII i XVIII wieku Wierzchowisko nadal było wsią szlachecką. W 1827 roku w Wierzchowisku było 25 domów i 154 mieszkańców.

Nazwa

W dokumencie z 1327 roku, w którym po raz pierwszy pojawia się nazwa tej wsi została ona zapisana, jako „Wierzchowice”. Z kolei w dokumencie z 1376 roku nazwę wsi zapisano, jako „Virchouisco”, a w 1398 roku, jako „Wirzchouisce”. W dokumencie z roku 1434 nazwa wsi została zapisana, jako „Villa Wirzchowiska”, a w 1498, jako „Wyerzchovysko”. W XV wieku pojawia się nazwa Wola Wierzchowska, a w dokumencie z 1581 roku zapisano „Brzozowa alias Wirzchowisko”, czyli „Brzozowa inaczej Wirzchowisko”. Czy oznacza to, że dwie wsie, czyli dzisiejsza Brzozówka i Wierzchowisko stanowiły całość? Jest to wielce prawdopodobne. W rejestrach poborowych z 1680 roku pojawia się nazwa „Wierzchowisko”, czyli taka, jak używana obecnie. Nazwa wsi jest nazwą topograficzną. „Wierzchowisko, to górna część drzewa od wierzchołka, a wierzchowice to zbiór wierzchołków drzew.”¹⁴⁶ W tym przypadku chodzi o położenie wsi na wzgórzu dominującym nad okolicą.

ZABAGNIE

Na temat historii samej wsi nie ma zbyt wielu informacji. Nieco więcej jest na temat przylegającego do wsi Czarnego Lasu. Jest on wzmiankowany w dokumencie z 1564 roku, jako „silva Czarny Liasz”. Las rozciągał się za stawem Rosochacz, między wsiami Lgota, Dłużec, Kąpiele, Poręba i Łobzów. W dokumencie wspomina się, iż ów las należy na podstawie przywileju do wójta miasta Wolbromia.¹⁴⁷ W 1827 roku w Zabagniu było 5 domów i 40 mieszkańców.¹⁴⁸

Nazwa wsi, jest typową nazwą topograficzną oznaczającą osadę położoną „za bagnem”.

¹⁴⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. XIII, s. 413

¹⁴⁶ K. Rymut. Nazwy miejscowe, op.cit. s. 178

¹⁴⁷ „Czarny las” W: Słownik Geograficzno Historyczny, op.cit

¹⁴⁸ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. T. XIV, s. 176

ZALEŻE

Najstarszym dokumentem, w którym pojawia się nazwa tej wsi jest dokument z 1388 roku, w którym właściciele Załęża, Niemierza z Galowa i Pełka z Galowa i Bydlina zobowiązują się wypłacić w terminie odpowiednio 100 i 40 grzywien czynszu swej stryjence wdowie po Niemierzy (starszym) herbu Strzała (Smyara) pod gwarancją wwiązania jej w dobra: Galów, Bydlin, Domaniewice i Załęże.¹⁴⁹ Zatem Załęże od początku było wsią szlachecką powiązaną stosunkami własnościowymi z pobliskim Bydlinem. W 1396 roku Pełka z Bydlina, ówczesny właściciel Załęża zastawił za 107 grzywien Pakoszowi z Nieznanowic sześciu kmieci w Domaniewicach i sześciu w Załężu. W 1424 roku wsią władał Andrzej z Załęża herbu Baran, a zawołania Junosza, spokrewniony z dziedzicami Bydlina i Domaniewic. Załęże dzieliło los z Domaniewicami także w XVI wieku.¹⁵⁰

Kolejni właściciele oddawali wieś (lub jej części) w zastaw. Podobna sytuacja miała miejsce w 1426 roku, kiedy to bracia Mikołaj i Pełka z Bydlina zastawili za 100 grzywien groszy praskich Janowi Kozuszkowi z Mnikowa całe miasto Bydlin z folwarkiem, całą wieś Załęże i połowę Domaniewic. W 1432 roku nowy właściciel, czyli Jan Kozuszek z Mnikowa zastawił za 31 grzywien Jakubowi z Łuczyc wieś Załęże i dwór pod Grodziskiem ze stawem i młynem oraz połowę ról i łąk należących do dworu. Załęże było związane z kluczem pileckim już na początku XV wieku. Gdy w 1432 r. powstała tzw. mansjonaria pilecka, którą utworzył biskup Zbigniew Oleśnicki, to na uposażenie prepozyta i mansjonarzy wchodziły m.in. dziesięciny z Załęża.¹⁵¹

W 1438 bracia Mikołaj i Stanisław z Bydlina zastawili za 240 grzywien Wierzbicie z Wilkowa miasto Bydlin, całe Załęże i połowę Domaniewic. Z kolei w 1440 roku Dzierśław Pełkowic (syn Pełki) z Bydlina zastawił za 18 grzywien Wierzbicie z Wilkowa trzech kmieci w Załężu i sprzedał Janowi z Niezwojowic swoją część Bydlina. W 1443 roku następuje podział dóbr Bydlińskich pomiędzy braci Mikołaja, Stanisława i Dzierśława. Mikołaj wziął miasto Bydlin, Stanisław Domaniewice, trzech kmieci w Załężu pole zwane Stara Wieś i bory aż „ad decursum aque alias Brodek”, a Dzierśław zostawił sobie Załęże z wyłączeniem wspomnianych trzech kmieci. Niewiele później, bo w 1448 roku Stanisław Bydliński herbu Mądrostka z Domaniewic sprzedał za 400 grzywien Janowi z Niezwojowic swoją część

¹⁴⁹ Słownik historyczno – geograficzny op.cit. hasło Bydlin

¹⁵⁰ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I, s.69

¹⁵¹ Tamże s. 347

spadku, w tym część Załęża. W 1472 Stanisław z Bydlina sprzedał za 120 grzywien Janowi Kwaśniowskiemu całą część dziedziny w Załężu z polem zwanym Stara Wieś.

W XV wieku Załęże należało do klucza pilickiego należącego do rodu Pileckich. Jednym z pierwszych właścicieli był Jan z Pilczy, starosta krakowski, w latach 1459-72 wojewoda krakowski, a po 1472 kasztelan krakowski. Po jego śmierci klucz przejął jego syn, także Jan, kasztelan sądecki oraz wojewoda sandomierski i ruski, który zmarł przed 1479 rokiem. Potem klucz dóbr przejął jego syn Stanisław Pilecki. W 1570 roku ostatni z rodu Jan Pilecki sprzedał dobra, w tym wieś Załęże biskupowi krakowskiemu Filipowi Padniewskiemu, który przekazał je bratu Wojciechowi.¹⁵² Kolejni właściciele dzierżawili poszczególne wsie klucza. W latach 1468-9 występuje Mikołaj z Załęża, który sądził się z Janem, tenentariuszem z Lgoty Wolbromskiej. Na przełomie XV i XVI wieku, jako właściciele części Załęża występują Mikołaj Luboń (1471 r.), Piotr Lubaj, a potem Luboń i jego syn Jan.

W 1520 roku przed sądem ziemskim krakowskim toczył się spór pomiędzy mieszczaninem krakowskim Janem Bankiem, który zarzucał byłemu mieszczaninowi krakowskiemu Stanisławowi Myślenickiemu, dziedzicowi dóbr Domaniewice, Załęże i Skoroszowy o to, że Stanisław nie oddał w wyznaczonym terminie pożyczonych od Jana 500 florenów, które pożyczyl pod zastaw tych dóbr. W tymże 1520 roku Kasper Szczepanowski dziedzic Bydlina, Ryczowa i Załęża sprzedał za 900 florenów swemu bratu Florianowi wsie Bydlin, Ryczów i Załęże.

W dokumentach z 1525 roku występuje Stanisław Brzezicki dziedzic zamku Bydlin i wsi Załęże, Domaniewice i Skoroszy (obecnie Skoroszewy, to dzielnica wsi Zarzecze). W 1530 Seweryn Boner z Balic burgrabia krakowski sprzedał za 8000 florenów polskich bratu Jakubowi Bonerowi miasta Ogrodzieniec, Włodowice, Kromołów i Bydlin, a także fortalicium w Załężu i wsie, m. in. Załęże i Domaniewice.

Co ciekawe, od 1525 roku zamek w Bydlinie, którego ruiny zachowały się do naszych czasów występuje w źródłach, jako „fortalicium Zalyessye”, co można przetłumaczyć, jako „twierdza Załęże”. W 1540 roku Jakub Boner oznajmił, że uzyskał satysfakcję z sumy 8000 florenów od brata Seweryna Bonera kasztelana bieckiego za zamek Ogrodzieniec, „fortalicium Załęże” i wsie przynależne.¹⁵³ W 1581 roku Bonerowie płacili w Załężu od 8 zagrodników z rolą, w tym dwóch wolnych, jednego komornika z bydłem i dwóch rzemieślników.¹⁵⁴

¹⁵² Dzieje Olkusza i regionu op.cit. T. I, s.113

¹⁵³ Słownik geograficzno historyczny op.cit. hasło „Bydlin”

¹⁵⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. XIV s. 352

Według rejestrów poborowych w 1789 roku szlachecka wieś Załęże liczyła 22 domy.¹⁵⁵ Z kolei w 1827 roku były w Załężu 26 domów i 173 mieszkańców, a pod koniec XIX wieku 51 domów i 388 mieszkańców.¹⁵⁶

Nazwa

Nazwa wsi pojawia się po raz pierwszy, jako „Załasze” w dokumencie z 1388 roku, W 1525 roku występuje nazwa „Zalyessye”, a w 1540 roku „Załąze”. W rejestrach poborowych z 1629 roku nazwa wsi występuje, jako „Załęże”. Nazwa wsi jest nazwą topograficzną. „Załęże, łęg” to zarośla na łąkach błotnistych, a także łąka albo las błotnisty. Zatem „załęże”, to miejsce położone „za łęgiem”.¹⁵⁷

ZARZECZE

Po raz pierwszy nazwa wsi Zarzecze pojawia się w źródłach w 1386 roku. Wieś należała do biskupstwa krakowskiego, a ściśle do klucza jangrockiego biskupów krakowskich.¹⁵⁸ Z kolei w dokumencie z 1398 roku wspomina się, że Zarzecze graniczy z Chrzęstowicami. W dokumentach datowanych na lata 1397 -1407 występuje Mikołaj z Gołaczew i Zarzecza, czyli właściciel obu tych wsi, który w 1404 roku oddalił pozew Adama z Barwałdu o pobicie jego trzech ludzi Jana, Wojtka i Bartka z Cieślina (Czesslin). W 1448 roku Stanisław Bydliński z Domaniewic sprzedał za 400 grzywien Janowi z Niezwojowic wsie Domaniewice i „Scoroczin”. Ta druga wieś, to dzisiejsze Skoroszewy – część wsi Zarzecze. Skoroszewy były samodzielną wsią przez ponad wiek. W 1520 roku przed sądem ziemskim krakowskim toczył się spór między mieszczaninem krakowskim Janem Bankiem, a niegdyś mieszczaninem krakowskim Stanisławem Myślenickim, dziedzicem wsi Domaniewice, Załęże i Skoroszowy o to, że Stanisław nie oddał w wyznaczonym terminie pożyczonych od Jana 500 florenów. W 1530 roku nazwa wsi została zapisana, jako „Skorosszowa”. Prawdopodobnie nazwa wywodzi się od imienia „Skorosz”.

Według lustracji dróg z 1570 roku przez Zarzecze prowadził ważny i dawny szlak handlowy z Krakowa w kierunku miast wielkopolskich i śląskich. Szlak mający status drogi

¹⁵⁵ Dzieje Olkusza i regionu op.cit, t.I s.140

¹⁵⁶ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. XIV, s. 352

¹⁵⁷ K. Rymut, Nazwy miejscowe, s. 198

¹⁵⁸ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t. I s.111

królewskiej wiódł przez Zielonki, Cianowice, Skalę, Zadroże, Jangrot, Chrzastowice, Zarzecze, Kolbark, Bydlin, Krzywopłoty, Ryczów, Ogrodzieniec do Częstochowy.¹⁵⁹ Pod taką samą nazwą, jak obecnie wieś Zarzecze występuje w dokumencie z 1581 roku.¹⁶⁰ Wspomina się w nim, że biskup krakowski płacił od 6 łanów kmiących w Zarzeczcu, sołtys Maurycy Wilczek od jednego łanu sołtysiego. We wsi mieszkał jeden zagrodnik bez roli.¹⁶¹ W 1789 roku w Zarzeczcu było 26 domów i 151 mieszkańców, a w 1827 roku 27 domów i 215 mieszkańców.

Nazwa

W przypadku nazwy wsi Zarzecze sprawa jest jasna. Jest to nazwa topograficzna i oznacza ona miejscowość położoną „za rzeką”. Jednak ta nazwa też nieco mówi o historii osadnictwa. Wieś powstała później niż np. Gołaczewy, skoro osoby, które osiedliły się na prawym brzegu były dla starszych mieszkańców okolic tymi, którzy mieszkają „za rzeką”.

¹⁵⁹ Dzieje Olkusza i regionu op.cit. t.I s.46

¹⁶⁰ K. Rymut, Nazwy miejscowe op. cit. s. 198

¹⁶¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego op.cit. t. XIV s.430

BIBLIOGRAFIA

- Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, T I, Kraków 1978
- Gloger Z, Encyklopedia Staropolska Ilustrowana, Warszawa 1900
- Górniewicz B., Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość wsi olkuskiej, Łódź 1989
- Pankowicz A., Wolbrom. Studium przestrzeni miejskich w okresie staropolskim, Wolbrom 1998
- Rymut K., Nazwiska Polaków, Wrocław 1991,
- Rymut K., Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego, Wrocław 1967.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1902
- Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu, red. T. Jurek IHPAN 2010 (słownik.ihpan.edu.pl)
- Wiśniewski J., Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem, Marjówka Opoczyńska 1933